

**Lapsi-vanhempisuhteiden kaksisuuntaisuus ja lasten
toimijuus perheiden arjessa**

Rosa Auffermann

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2015
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Auffermann, Rosa. 2015. Lapsi-vanhempisuhteiden kaksisuuntaisuus ja lasten toimijuus perheiden arjessa. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 81 sivua.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta ja lasten toimijuutta perhearjessa. Tutkimuksessa selvitettiin lasten toimijuuden tilanteita sekä toimijuutta keskittyen lapsi-vanhempisuhteeseen ja eroihin perheiden välillä. Tutkielmassa käytettiin Pienten lasten perhearki - tutkimuksen aineistoa. Tutkielman aineistoksi valikoitiin viisi perhettä, joissa oli 4-7 -vuotiaita lapsia. Aineisto kerättiin sekä lapsilta, isiltä että äideiltä. Aineistonkeruu oli monimenetelmällinen.

Aineiston analyysin tuloksena löydettiin neljä toimijuuden ulottuvuutta: *lapsen omaehtoinen toimijuus, lapsen ja vanhemman konfliktitilanne, lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus sekä lapsen vaikutusmahdollisuudet*. Lapsi-vanhempisuhteiden kaksisuuntaisuuden vahvuus vaihteli riippuen toimijuuden ulottuvuudesta. Ensimmäisessä teemakokonaisuudessa lapsen toimijuus ilmeni aloitteellisuutena ja luovuutena. Toisen teeman tunnuspiirre oli, että lapsen toimijuus oli vastustamista ja neuvottelemista. Kolmannelle kokonaisuudelle oli ominaista lapsen toimijuus osallisuutena perhearjessa sekä yhteisten hetkien tärkeys. Neljännessä ulottuvuudessa lapsen toimijuus oli vaikutusmahdollisuuksia vanhempaan ja kuvausta suhteen transaktionaalisuudesta. Lisäksi erot lasten välillä toimijuuden muodoissa vaihtelivat erilaisissa perheissä.

Tutkimus todisti lapsi-vanhempisuhteen olevan kaksisuuntainen ja dynaaminen. Lapsi ja vanhempi muuttivat toinen toistaan transaktionaalisessa suhteessaan ja lapset osoittautuivat vahvoiksi toimijoiksi perhearjessa. Toimijuus oli tutkimuksen perusteella monimutkainen ja moniulotteinen käsite, jonka eri ulottuvuudet vaihtelivat lapsikohtaisesti.

Hakusanat: lapsi-vanhempisuhte, kaksisuuntaisuus, toimijuus, perhearki

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	LAPSEN JA VANHEMMAN VÄLINEN SUHDE PERHEARJESSA	6
2.1	Nykyajan perhesuhteet ja perhearki	6
2.2	Auktoriteetti ja valta lapsi-vanhempisuhteessa	8
2.3	Lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuus.....	12
2.4	Lapsen toimijuus lapsi-vanhempisuhteessa	16
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	22
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	23
4.1	Perheiden ja lasten tutkiminen	23
4.2	Tutkittavat ja tutkimuksen eteneminen.....	24
4.3	Monimenetelmällisyys ja aineistonkeruumenetelmät.....	26
4.4	Aineiston analyysi	30
4.5	Tutkimuksen luotettavuus	32
4.6	Eettiset ratkaisut.....	35
5	LAPSEN TOIMIJUUDEN ULOTTUVUUDET	38
5.1	Lapsen omaehtoinen toimijuus.....	39
5.1.1	Lapsen valinnat ja aloitteellisuus.....	40
5.1.2	Lapsen toimijuus luovuutena.....	41
5.2	Lapsen valta ja vastustus toimijuutena.....	42
5.2.1	Lapsen autonomian puolustaminen ja oma tahto	43
5.2.2	Totteleminen, neuvotteleminen ja sääntöjen noudattaminen	44
5.3	Lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus	46
5.3.1	Lapsen osallisuus perhearjessa.....	46
5.3.2	Yhteiset tärkeät hetket	47

5.4 Lapsen vaikutusmahdollisuudet	49
5.4.1 Lapsi-vanhempisuhteen transaktionaalisuus	50
5.4.2 Lapsi vanhemman tunteiden tuottajana	50
5.5 Erot toimijuuden muodoissa lasten välillä.....	53
5.5.1 Omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili	53
5.5.2 Vallankäytön toimijuusprofiili	56
6 POHDINTA	58
6.1 Lasten toimijuuden muodot ja niiden erot erilaisissa perheissä.....	58
6.2 Jatkotutkimusaiheet.....	65
LÄHTEET	67
LIITTEET	71

1 JOHDANTO

Lasten toimijuus perheiden arjessa on ajankohtainen aihe. Tästä on osoituksena Helsingin Sanomien uutinen (Grönholm & Sjöholm, 2014, A12-A13) aiheeseen liittyen. Siinä tarkastellaan lasten osallisuutta ja aktiivisuutta perheiden arjessa sekä lasten että vanhempien näkökulmasta. Lasten toimijuus perhearjessa on viimeaikoina ollut median lisäksi aiheena alan tutkimuksissa. Myös tämän tutkielman aihe kiteytyy lasten toimijuuteen. Aiheenani on tutkia lasten ja vanhempien vuorovaikutuksen kaksisuuntaisuutta lasten, äitien ja isien näkökulmasta. Keskiössä on lapsen toimijuus perheiden arjessa. Tutkimusaukkona on Sevónin (2015) mukaan ollut lasten näkökulma aiheesta ja sen vuoksi tässä tutkimuksessa kuuluu myös lasten ääni.

Lähden pohtimaan aihetta hahmottelemalla nykyajan perhesuhteita ja perheiden arkea. Tutustun tämän jälkeen teorian avulla perinteiseen auktoriteettikäsitteeseen lapsi-vanhempisuhteissa ja valtasuhteisiin perheissä. Seuraavaksi käyn läpi lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta ja lopulta pääsen paneutumaan lasten toimijuuteen perheiden arjessa. Tarkastelen aihetta muun muassa Kuczynskin (2003a) lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuuden mallin pohjalta.

Tutkielmassa sana vaikutus (influence) oli ongelmallinen. Tätä selittää De Molin ja Buyssen (2008b) tutkimus, jossa sekä vanhemmat että lapset kokivat vaikeaksi puhumisen vaikutuksesta, sillä miellämme vaikutuksen usein kontrollina. Pyrin kiertämään sanan selittämällä sen muilla tavoilla, ennen kaikkea käyttämällä sanaa vaikutusmahdollisuus.

Tutkimuksessa tavoitteenani on selvittää, missä tilanteissa lapsen toimijuus näkyy perheiden arjessa, millaisena toimijuus ilmenee suhteessa vanhemman toimijuuteen ja onko erilaisissa perheissä eroa toimijuuden muotojen ilmitulemisessa lasten välillä. Näitä asioita tutkin lasten itsensä sekä isien että äitien näkökulmasta. Tutkimuksen aineistona käytän Pienten lasten perhearkea ja myönteinen vanhemmuus -projektissa kerättyä monimetelmällistä aineistoa, eli haastatteluja, leikkimateriaaleja ja valokuvia.

2 LAPSEN JA VANHEMMAN VÄLINEN SUHDE PERHEARJESSA

2.1 Nykyajan perhesuhteet ja perhearki

Perhesuhteet ovat Sevónin ja Notkon (2008) määrittämänä erityisiä suhteita ihmisten elämässä. Heidän tarkastelujensa perusteella perhesuhteet eroavat muista ihmissuhteista konkreettisten velvollisuuksien, lojaaliuden ja vastuiden kautta. Lisäksi monet muut asiat määrittelevät ja säätelevät perhesuhteita, kuten lailliset, yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja yksilölliset merkitykset. 2000-luvulla perhesuhteet ovat muuttuneet neuvottelevimmiksi ja sekä sukupuolten että sukupolvien välisistä tehtävistä arjessa on tullut jaetumpia.

Jallinojan, Hurmeen ja Jokisen (2014) kertomana perheet hajoavat nykyään helpommin ja useammin. Tästä on heidän mukaansa seurauksena perheiden uudelleen muodostuminen, joka tarkoittaa erilaisia perhemuotoja ja -kulttuureja. On muun muassa kahden vanhemman ydinperheitä, yhden vanhemman perheitä ja uusperheitä. Nämä uudenlaiset perheet ovat olleet perhetutkimuksen keskiössä viime vuosikymmeninä. (Day, 2010; Sevón & Notko, 2008.) Jallinoja ja kollegat (2014) huomauttavat, että perheiden määrittelystä on tämän kehityksen myötä tullut yhä vaikeampaa.

Röngän ja Korvelan (2009) mukaan myös perhearjen määrittelyssä on haastetta. Perhearkea ajatellaan usein itsestään selvänä asiana. Siihen kuuluvia tekijöitä ei heidän mukaansa tule usein ajatelleeksi vaikka arki on todellisuudessa hyvin moniulotteista. Perhearkeen kuuluu Röngän, Malisen ja Lämsän (2009) määrittämänä perhe-elämän päivittäinen vaihtelevuus, jännitteisyys, kiipusteet ja hyvin toimivat hetket. Arki on heidän mukaansa täynnä rutiineja ja sitä rytmittävät useat asiat sekä vanhempien että lasten elämässä, kuten työ- ja hoitoajat ja ruokailurytmit. Rutiinit taas ovat Dayn (2010) mukaan toistuvaa toimintaa arjessa, joista osa tapahtuu päivittäin. Niistä hän antaa esimerkiksi halaukset lähtiessä töihin ja päiväkotiin tai pienten lasten nukkumaan laitto

iltasatuineen sekä määrätyt ruokailuajat. Perheensisäiset rutiinit tekevät perheestä Dayn (2010) sanoin läheisemmän ja kokonaisemman.

Lapsiperheiden arki on Röngän, Malisen, Sevónin, Kinnusen, Poikosen ja Lämsän (2009) kertomana hektistä: siirtymistä paikasta toiseen, ruuhkatunteja ja tasapainottelua työn ja perheen välillä. Raskaat ajat vaativat heidän mukaansa vastapainoksi rentouttavaa aikaa perheen parissa. Tasapainoa arjen keskellä etsitään Röngän ja kollegoiden (2009) mukaan perhesuhteista; suhteiden läheisyydestä, pysyvyydestä ja lämmöstä. Perhesuhteiden ja vuorovaikutuksen laadun merkitys on edellä mainittujen tutkimusten mukaan korostunut.

Rönkä ja Sallinen (2008) kertovat oman päiväkirjamenetelmällisen tutkimuksensa pohjalta että vaikka arki on usein haastavaa, koettiin monissa tutkimuksissa perheenjäsenten välinen vuorovaikutus myönteiseksi samoin kuin perheen ilmapiiri. Väsymystä lukuun ottamatta huonot asiat ja tunteet arjessa olivat tässä tutkimuksessa vähäisiä. Tutkimus nostaa esiin, että parhaita hetkiä arjessa olivat nuorten mielestä yhteiset hetket. Yhteiset ruokailut ja pelkkä oleilukin mainittiin useampaan kertaan. Myös Camposin, Graeschin, Repettin, Bradburyn ja Ochsien (2009) tutkimuksessa nousi esiin yhteisten ruokailujen tärkeys perheyhteyden luojana kiireisen työpäivän jälkeen. Heidän tutkimuksissaan lapset kokivat monia myönteisiä tunteita vanhempien palatessa töistä kotiin ja yhteisen ajan alkaessa. Rönkä ja Sallinen (2008) toteavat että tärkeintä onkin se, että asioita tehdään kaikki yhdessä.

Rönkä, Malinen ja Lämsä (2009) puhuvat arjen monista asioista, jotka vaikuttavat perheen erilaisiin suhteisiin ja sitä kautta jälleen koko elämänpiiriin. Perhetutkijat ovat alkaneet etsiä keinoja, joiden avulla pääsisi mahdollisimman lähelle perheiden aitoa arkea. Myös Daly (2003) korostaa artikkelissaan, kuinka teorian arjesta ja arki, jota perheet oikeasti elävät, eroavat toisistaan. Hän muistuttaa, että sopiviin tutkimusmenetelmiin tulee panostaa, jotta saa aitoa ja luotettavaa tietoa perheiden arjesta. Röngän ja työryhmän (2009) pohdintojen mukaan kiinnostuksen kohteena ovat perheen päivittäinen vuorovaikutus ja pienimmätkin jokapäiväiset tapahtumat, joihin on vaikea päästä käsiksi. Heidän mukaansa perheiden arjessa on tapahtunut muutoksia myös kasvatuskulttuu-

rissa. Kulttuuri on muuttunut neuvottelevammaksi vanhempien ja lasten välillä ja tästä on seurannut vanhempien auktoriteettiaseman kyseenalaistaminen.

2.2 Auktoriteetti ja valta lapsi-vanhempisuhteessa

Gjerstadin (2009) mukaan auktoriteetti on ongelmallinen sana, josta on kotikasvatuksessa haluttu päästä eroon. Kasvatuksellinen auktoriteetti ei ole ainoastaan kielteinen sana, vaan auktoriteettia on mahdollista käyttää myös lasten kehitystä tukevalla tavalla, jos sitä ei sekoiteta valtaan. Nykyisin kasvatuksen ihanteena on hänen mukaansa kasvatusta ilman auktoriteettia ja valtaa, mutta todellisuudessa niiden näkyvät muodot on korvattu näkymättömillä muodoilla. Lapsi-vanhempisuhteen tapauksessa auktoriteetti ei näy selkeänä, vaan aikaisemman ulkoisen rankaisun tilalle on tullut lapsen sisäinen tunne siitä, ettei sopeudu joukkoon tai tee oikein.

Auktoriteetti voidaan Gjerstadin (2009) määrittämänä jakaa kolmeen merkitykseen. Jonkun ollessa auktoriteetti (to be an authority) se voi olla taitojen tai asiantuntemuksen kautta. Toiseksi, jos henkilöllä on auktoriteettia (to have authority), se tarkoittaa että ihmiset tahtovat ikään kuin totella johtajaansa. Kolmas auktoriteetin merkitys on, että henkilö on auktoriteettiasemassa (to be in authority). Tämä tarkoittaa tiettyyn asemaan liittyvää auktoriteettia. Lapsi-vanhempisuhteesta puhuttaessa nämä kolme merkitystä voitaisiin jakaa asiantuntemus- ja kokemuksellisuusauktoriteettiin, karismaattiseen ja persoonalliseen auktoriteettiin sekä lailliseen, asemaan perustuvaan auktoriteettiin. Lisäksi täytyy huomioida myös perinteinen, traditionaalinen auktoriteetti. Taulukko 1 kuvaa näitä auktoriteetin merkityksiä lapsi-vanhempisuhteessa.

TAULUKKO 1. Auktoriteetin merkityksiä

Auktoriteetin merkityksiä	Auktoriteetin muoto	Mitä nämä tarkoittavat lapsi-vanhempisuhteessa?
Olla auktoriteetti (to be an authority)	Asiantuntemus- ja kokemuslisuusaktoriteetti	Auktoriteetti määräytyy taitojen ja asiantuntemuksen kautta
Henkilöllä on auktoriteettia (to have authority)	Karismaattinen ja persoonallinen auktoriteetti	Auktoriteetti määräytyy sitä kautta, että lapset itse haluavat totella vanhempansa
Auktoriteettiasema (to be in authority)	Laillinen, asemaan perustuva auktoriteetti	Auktoriteetti määräytyy vanhemmuuden kautta laillisesti

Valta on käsite, joka nousee monesti esiin käsiteltäessä auktoriteettia. Vallan käsite on Gjerstadin (2009) mukaan kiistanalainen ja elävä. Sillä on usein hyvin voimakas kaiku ja siihen yhdistetään kielteisiä ajatuksia. Hänen mukaansa valta ymmärretään yleisesti kykynä valvoa ja ohjata tai kykynä toteuttaa tavoitteita. Kasvatuksessa valta tarkoittaa yleensä ylivaltaa (power over) lapsi-vanhempisuhteessa. Punchin (2005) mukaan vallan ajatellaan tarkoittavan sen saamista mitä haluaa tai kykyä vaikuttaa toisiin. Perinteisesti onkin Sevónin (2015) sanoin ajateltu, että vanhemmat toteuttavat valtaa lapsiinsa aktiivisina toimijoina, kun taas lapset ottavat vanhemman vallan vastaan passiivisina toimijoina.

Kuczynski (2003a) ja Punch (2005) toteavat, että vanhemmilla on enemmän tietoa ja fyysistä voimaa. Vanhemmat voivat käskä lapsiaan, säädellä lastensa tottelevaisuutta ja päättää rikkomusten seurauksista. Lisäksi lapset tarvitsevat vanhempiensa kiintymystä ja hyväksyntää, joka antaa vanhemmille valtaa lapsi-vanhempisuhteessa, sillä halutessaan vanhemmat voivat olla antamatta sitä, mitä lapset kaipaavat. Kuczynski (2003a) kertoo lisäksi, että lasten mielestä suhde vanhempiin on usein epäsymmetrinen ja vanhempi ratkaisee konfliktitilanteet sen sijaan että niistä neuvoteltaisiin.

Vanhempien ja lasten väliseen valta- tai auktoriteettisuhteeseen liittyy Gjerstadin (2009) tutkimuksen mukaan muun muassa rajoittaminen, manipulointi, palkitseminen, rankaiseminen, voimankäyttö ja suostuttelu. Näihin sisäl-

tyy perinteistä käsitystä vallasta ja auktoriteetista, mutta osa käsitteistä pitää sisällään myös lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta. Jensenin ja McKeen (2003) artikkelin pohjalta lasten voima ja kyky neuvotella ovat kasvaneet ajan saatossa. Myös Gjerstadin (2009) mukaan ajattelusta jäävät pois vallan suojelelliset, yhteistyöhön perustuvat (power with), huolenpitoon liittyvät ja muut voimaannuttavat näkökulmat, jos valtaa ajatellaan perinteisen ajattelun mukaan.

Gjerstad (2009) kertoo, että auktoriteettisuhde voidaan lapsi-vanhempisuhteessa kasvatuksen perusteella oikeuttaa järkisyihin, arvoihin ja etiikkaan perustuen, kasvattajan persoonaan vedoten, kasvattajan ja kasvatettavan mahdollista dialogista suhdetta katsomalla tai välittämisen ja kontrollin tasapainoa havainnoimalla. Bjerken (2011b) mukaan ne perheet voivat paremmin, joissa auktoriteettisuhde on demokraattinen ja päätökset tehdään yhdessä. Vanhemman toteuttaessa auktoriteettiaan välittävällä, lapsilähtöisellä tavalla, seuraa siitä parhaimmillaan läheinen ja opettava kohtaaminen lapsen kanssa.

Tämä yksipuolinen, vanhemman valtaa korostava ajattelu ei Kuczynskin (2003a) mukaan ole enää käyttökelpoinen perheiden arjessa vaan huomio tulisi kohdistaa lapsiin. Sevón (2015) tuo esiin ettei lasten, eli tässä tapauksessa niiden joista huolehditaan ("cared for"), näkökulmasta ole tehty paljon tutkimuksia. Foucault toteaa Punchin (2005, 4) mukaan, että siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa. Tämä tarkoittaa, että lapsilla on strategioita, joilla ehkäistä heihin liittyvää vanhempien valtaa. Lisäksi he ovat hänen mukaansa aktiivisia toimijoita, jotka harjoittavat omaa valtaansa aikuisiin.

Nykyajan valtasuhteissa vanhempien ja lasten välillä puhutaan lisääntyneestä yhteistyöstä konfliktitilanteiden selvittelyssä. Puhutaan lasten puolustautumisesta, neuvottelusta, myötämielisyydestä, jaetusta vallasta, leikistä, läheisyydestä ja ystävyyden kaltaisista suhteista. (Kuczynski 2003a; Bjerke 2011b). Tätä mallia tukee myös Punchin (2005) artikkeli siinä, kuinka konfliktien ja kontrollin sijaan perheiden arjessa näkyy yhä enenevässä määrin rakkaus, kiintymys, hoiva ja tuki. Vanhempien ei tulisi Kuczynskin (2003a) tutkimusten mukaan lapsi-vanhempisuhteissa harjoittaa valtaa sen perinteisen mallin mukaan.

Kaksisuuntainen vuorovaikutus, toisen huomioiminen ja yhteistyö tässä kontekstissa on hedelmällisempää.

Kuczynskin (2003a) kuvaamana vanhemmat ja lapset käyttävät toisistaan eroavaa valtaa lapsi-vanhempisuhteissaan. Vallan ajatellaan olevan monimuotoista, rakentuen ja riippuen yksilöllisistä, suhteellisista sekä kulttuurisista ominaisuuksista ja apukeinoista. Vanhemmilla yksilöllisiin keinoihin liittyy parempi fyysinen voima, kontrolli, kokemus ja tieto kuin lapsilla. He ovat kykeneväisiä suunnittelemaan paremmin, asettamaan päämääriä ja estämään tulevia ongelmia.

Kuczynski (2003a) huomauttaa, etteivät lapset ole missään tapauksessa voimattomia suhteessa vanhempiinsa. Lasten kypsymättömät itsesäätelyn keinot vaativat vanhempia seuraamaan lasten kehityksen vaiheita ja tarkastelemaan lasten tarpeita. Lasten kehitystä tulisi hänen mukaansa ajatella vallan dynaamisen mallin mukaan. Lasten yksilölliset keinot, joihin sisältyvät sosiaaliset taidot, kehittyvät nopeaan tahtiin ja näin he kehittyessään saavat enemmän ja enemmän auktoriteettia suhteessa vanhempiinsa. Nuoruusikään mennessä fyysinen voima ja muut kyvyt saattavat olla jo voimakkaampia kuin vanhemmilla. Monesti vanhempien ikääntyessä osat vaihtuvat suhteessa tukemiseen ja hoiuamiseen. Gjerstadin (2009) mukaan lapsen arvioidessa vanhempiensa auktoriteettia, lapsi huomioi vanhemman aseman ja tiedon lisäksi myös vanhemman huolenpidollisen ja kasvatuksellisen roolin.

Kuczynski (2003a) kertoo, että yksilön ominaisuuksien lisäksi lapset saavat valtaa olemalla osa toisistaan riippuvaista suhdetta vanhempiensa kanssa. Lapsi-vanhempisuhteessa sekä vanhemmilla että lapsilla on enemmän valtaa kuin monissa muissa ihmisten välisissä suhteissa, sillä läheisessä suhteessa riippuvuus toiseen on vahvempaa. Vanhemmat kokevat vastuuta lapsistaan ja haluavat heille vain hyvää. He välittävät lastensa mielipiteistä koskien heidän toimintaansa ja näiden asioiden vuoksi vanhempien vallankäyttö rajoittuu. Tässä näkee, kuinka lapset vaikuttavat vanhempiinsa epäsuorasti tekemättä mitään.

Lapset itse suhtautuvat Bjerken (2011b) tutkimuksessa vanhemman auktoriteettiin hyväksyen sen tietyissä rajoissa. Niin kauan kun he asuvat kotona, he näkevät vanhempien auktoriteetin ja vallan itsekin lain mukaisena. Lapset päättävät hänen tutkimuksensa mukaan arvostaa niitä tapoja, joilla heistä huolehditaan sen sijaan että vaatisivat itsenäisyyttä kaikissa tilanteissa. Niin kauan kun he pääsevät itsekin osallistumaan jollakin tavalla päätöksentekoon, he ovat tottelevaisempia. Kun vanhemmat huomioivat lapsensa yksilöinä, joilla on omat tarpeet ja ajatukset, lapset itsekin tulevat vastaan.

Valta ja auktoriteetti lapsi-vanhempisuhteissa on siis dynaamista ja riippuu kehityksen eri kausista, yksilön keinoista, suhteen läheisyydestä ja kulttuurista. Sen sijaan, että kysyttäisiin kenellä on eniten valtaa, keskitytäänkin vallan, vastuun ja auktoriteetin eri muotoihin ja ilmenemistapoihin (Kuczynski 2003). Taulukossa 1 esittelin lapsi-vanhempisuhteen auktoriteetin muotoja. Nuo auktoriteetin muodot ovat olemassa lapsi-vanhempisuhteessa, mutta lapset myös haastavat ja kyseenalaistavat vanhemman auktoriteettiasemaa ja neuvottelevat konfliktitilanteissa.

2.3 Lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuus

Punch (2005) toteaa artikkelissaan osuvasti lapsi-vanhempisuhteen perustuvan ymmärrykseen siitä, että lapsuus on yhteydessä vanhemmuuteen. Jos on vuorovaikutusta, ei De Molin ja Buyssen (2008a) sanoin ole mahdollista etteivät sen osapuolet vaikuttaisi toisiinsa. Henkilöiden välinen vuorovaikutus on heidän mukaansa se prosessi, jossa suhteen eri osapuolet ovat yhteydessä toisiinsa ja muuttavat toistensa ajatuksia, käyttäytymistä ja tunteita. Mahdollisuus vaikuttaa johonkuhun toiseen on elintärkeää suhteen toimimiselle ja kehittymiselle, jolloin vanhempien vaikutusmahdollisuudet lapsiinsa ja lasten vanhempiinsa ovat olennaisia.

Kuczynskin (2003a, 2003b) mukaan monissa tutkimuksissa lapsi-vanhempisuhte ajatellaan yksisuuntaisesti siten, että vain vanhemmalla on

vaikutusvaltaa lapseen, vanhempi on suhteessa vallankäyttäjä ja aktiivinen toimija. Vanhempi kasvattaa ja on aktiivinen toimija lapsen ollessa vastaanottaja ja kasvatuksen kohde (Sevón, 2015). Myös De Molin ja Buyssen (2008a) sekä Sameroffin (2009) mukaan aikaisemmissa lapsi-vanhempisuhteen tutkimuksissa on paneuduttu vuorovaikutuksen tutkimiseen perinteisenä vuorovaikutuksena (interaction), jonka lähtökohtana on ollut vuorovaikutuksen yksisuuntaisuus (unidirectionality). Siinä vanhemman nähdään Kuczynskin (2003b) sanoin yksioikoisesti muokkaavaan lapsen kehitystä, ei toisinpäin. Tutkimuksissa on hänen mukaansa usein oltu huomioimatta lapsia.

Tämän yksipuolisen näkökulman rinnalle on kuitenkin tullut lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta korostavia näkökulmia, jotka ovat De Molin ja Buyssen (2008a) sekä Bornsteinin (2009) sanoin olleet viimeaikaisissa tutkimuksissa vuorovaikutuksen tutkimuksen keskiössä. Oletuksena näissä on, että vanhemmilla on vaikutusmahdollisuuksia lapsiinsa ja lapsilla vanhempiinsa. Myös Kuczynskin (2003a) kahdenvälinen malli (taulukko 2) on kuvausta lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuudesta.

TAULUKKO 2. Lapsi-vanhempisuhteen yksipuolinen ja kahden välinen malli (Kuczynski 2003a, 4)

	Yksipuolinen malli	Kahdenvälinen malli
Konteksti	Yksilöt vuorovaikutuksessa	Vuorovaikutus suhteissa
Valta	Pysyvä (staattinen) epäsymmetrisyys	Toisistaan riippuvainen epäsymmetrisyys
Syy-yhteys	Yksisuuntainen	Kaksisuuntainen
Toimijuus	Eriarvoinen	Tasa-arvoinen

Taulukossa 2 näkyy Kuczynskin (2003a) kuvailemana, että lapsi-vanhempisuhteen kontekstina kaksisuuntaisessa mallissa on suhteessa tapahtuva vuorovaikutus, relationaalisuus (interaction within relationships). Oletuksena tässä on, että lapsi-vanhempisuhteet ovat pitkäaikaisia ja läheisiä.

Kuczynskin sanoin tärkeää tällaisen pitkäkestoisen ja läheisen suhteen ymmärtämiselle on, kuinka suhde itsessään on alkulähde vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen dynamiikalle. Tämän mallin mukaan valta on lapsi-vanhempisuhteessa toisistaan riippuvaista epäsymmetristä valtaa (interdependent asymmetry power), syy-yhteys kaksisuuntaista (bidirectional causality), sekä molempien osapuolien toimijuus tasavertaista ja tasa-arvoista (equal agency).

Gjerstadin (2009) mukaan lasten ja vanhempien läheisessä suhteessa on ainutlaatuista kiintymystä toisiinsa. Myös Kuczynskin (2003a) määrittämänä lapsi-vanhempisuhteet ovat ainutlaatuisia ja monimuotoisempia kuin muut ihmisten väliset suhteet. Tämä johtuu siitä, että lapsi-vanhempisuhteella on monia samanaikaisia, joskus ristiriitaisiakin tehtäviä kuten esimerkiksi auktoriteetti, turva, hoiva ja läheisyys. Oliphant ja Kuczynski (2011) keskittyvät tutkimuksessaan läheisyyteen yhtenä keskeisenä lapsi-vanhempisuhteen tehtävänä. He tutkivat jokapäiväisiä läheisyyden kokemuksia, vanhempien strategioita läheisyyden luomiseen ja vanhempien havaintoja lasten osallistumisesta sellaisiin vuorovaikutustilanteisiin, jotka lapset kokivat läheisiksi.

Vanhemmat kokivat Oliphantin ja Kuczynskin (2011) mukaan itselleen tärkeäksi olla lähellä lastaan pienissä arkisissa asioissa sekä fyysisesti että psyykkisesti. Yhteiset projektit ja sitä kautta jaetut hyvät ja huonot tunteet olivat tärkeä osa lasten ja vanhempien suhdetta. Vanhemmat hakeutuivat tietoisesti näihin tilanteisiin, jolloin he kokivat kuuluvuuden tunnetta lastensa kanssa. Lasten käytös oli yhteydessä siihen, millaiseksi nämä tilanteet muodostuivat. Jos lapsi ei halunnut läheisyyttä tai yhteistä aikaa vanhempansa kanssa, vanhempi hyväksyi sen. Suurimmaksi osaksi mielihyvä yhteisistä hetkistä oli kuitenkin molemminpuolista ja jaettua.

Kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen luonteesta on Kuczynskin (2003a) mukaan viime aikoina ollut paljon puhetta. Muun muassa transaktio (transaction), kiertävä syy-yhteys (circular causality), yhteensopeutuvuus (fit/co-evolution), systeeminen syy-yhteys (systemic causality) ja dialektisuus (dialectics) sisältyvät hänen mukaansa tähän monimutkaiseen käsitteeseen. Transak-

tionaalisuus käsittää sen, miten sekä lapsi että vanhempi muuttuvat vuorovaikutuksessa omassa kontekstissaan, jonka lisäksi he muuttavat toinen toistaan. Myös ympäristö muuttuu, mikä tekee suhteesta entistä dynaamisemman. Tämän vuorovaikutusmallin määrittämänä vanhempien ja lasten väliset suhteet eivät ole lineaarisia, sillä molemmat ovat jatkuvassa muutoksessa. Kuczynskin (2003a) ja Bornsteinin (2009) selvittämänä transaktionaalisuus on vuorovaikutusta, jossa huomioidaan suhteen dynaamisuus. Sameroff (2009) kertoo, että transaktionaalista mallia on tutkittu edellisen kolmenkymmenen vuoden aikana melko paljon, mutta se on haasteellista muun muassa sen monimuotoisuuden ja dynaamisuuden vuoksi.

Kiertävä syy-yhteys, eli noidankehä on Kuczynskin (2003a) mukaan seurausta transaktionaalisesta mallista. Kiertävä syy-yhteys osoittaa, että syyt ja seuraukset ovat itseään toistavia ja häilyviä. Lapsi-vanhempisuhteissa kiertävä syy-yhteys ajatellaan yleensä syyn ja seurauksen häijynä noidankehänä. Hyvä esimerkki vuorovaikutuksen noidankehästä on lapsen vaikea temperamentti ja vanhemmalla jo oleva riskifaktori, esimerkiksi masennus. Tällöin vanhempi on kykenemätön reagoimaan lapsen käytökseen ja tarpeisiin, jolla taas on kielteinen yhteys lapsen kehitykseen.

Yhteensopeutuvuus painottaa Kuczynskin (2003a) mukaan pitkäaikaisen yhdessäolon merkityksiä. Vanhemmat ja lapset eivät vaikuta toisiinsa pelkäämään vuorovaikutuksessa, vaan heidän välinen yhteenkuuluvuus on erityislaatuista. Tätä yhteyttä ei haittaa se, että he eivät aina näe toisiaan. Systeminen syy-yhteys on transaktionaalisuuden, kiertävän syy-yhteyden ja yhteensopeutuvuuden yhdistelmä. Kaikkia näitä malleja yhdistää se, että niissä ajatellaan lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuus monimutkaisina vastavuoroisina yhteyksinä niin perheen sisällä perheenjäsenten kuin perheen ja ympäristön välillä.

Vuorovaikutusmalleista viimeinen, eli dialektinen syy-yhteys tarkoittaa Kuczynskin (2003a) perustelemana ristiriitoja, jotka esiintyvät yksilöiden sisällä, yksilöiden välillä ja erilaisten kontekstien välillä. Nämä elementit ovat arjessa aktiivisesti tekemisissä toistensa kanssa. Dialektisen syy-yhteyden malli sovel-

tuu parhaiten ristiriitojen, epäselvyyksien ja epämääräisten vastausten ymmärtämiseen vanhempien ja lasten jokapäiväisissä kokemuksissa.

Kaksisuuntainen vuorovaikutus lasten ja vanhempien välillä on näiden tutkimusten perusteella hyvin monimuotoista. Monet eri tekijät ovat yhteydessä toisiinsa ja muovaavat toisiaan. Tätä tukee myös Umbersonin, Pudrovskan ja Reczekin (2010) *Linked Lives* -käsite. Heidän mukaansa menneisyyden tapahtumat ja yksilön kokemukset yhdistyvät perheenjäsenten sidosten kautta. Tämä ajatus on ollut vaikuttava vanhemmuuden elämänkaaren tutkimuksissa. Tutkimukset osoittavat, että vanhemmat ja lapset vaikuttavat toisiinsa ja niillä tapahtumilla ja muutoksilla mitä nyt tapahtuu, on seurauksia, jotka ulottuvat jopa seuraaviin sukupolviin.

2.4 Lapsen toimijuus lapsi-vanhempisuhteessa

Tässä tutkielmassa kiinnitytään tutkimuksiin, joissa lapsen ja vanhemman toimijuus nähdään tasa-arvoisena (Bjerke, 2011b; De Mol & Buysse, 2008a). Kuczynski (2003b) puhuu tähän liittyen lapsuuden sosiologiasta, joka on melko uusi tutkimuksen kenttä. Se sai alkunsa tyytymättömyydestä lapsen asemaan sosiologiassa. Lapsuuden sosiologiassa lapset ajatellaan aktiivisina toimijoina, jotka muokkaavat itse ympärillään olevia rakenteita ja prosesseja. Lapset ovat sosiaalisia toimijoita, olentoja ("being"), joita tarkastellaan henkilöinä joilla on tarpeensa, oikeutensa ja eronsa.

Kuczynski (2003b, 11) kertoo Giddensin olleen monien muiden sosiologien tavoin sitä mieltä, ettei lapsella ole toimijuutta. Toimijuus on yleisesti ajatellen persoonien ominaisuus ja persoona on usein yhtä kuin aikuinen. Useimmat sosiologit ovatkin sitä mieltä, että lapset ovat vielä kypsymättömiä aikuisia ja vasta sosiaalistumisen kautta heistä voi tulla aktiivisia toimijoita. Samalla tavalla myös Durkheim käsitteellisti Kuczynskin (2003b, 10) mukaan lapsuuden ajanjaksona, jolloin henkilöä ei ikään kuin ole olemassa. Sekä fyysisessä että moraalisisessa mielessä yksilö kehittyy lapsuuden ajan ja on kaikille ympäristön

asioille altis. Lapsi nähdään tyhjänä tauluna, jolla ei itsellään ole ajatuksia vaan jonka kehitykseen ympäristö vaikuttaa.

Tätä "tabula rasa" -ajattelua uusi lapsuuden sosiologia kritisoi Kuczynskin (2003b) mukaan vahvasti ja tärkeänä teemana lapsuuden uudessa sosiologiassa nouseekin se, että lapset tulisi nähdä aktiivisena osana omaa sosiaalista elämänsä ja yhteiskuntaa. Lapsen toimijuus on tämän mallin määrittelemänä kykyä toimia. Uuden sosiologian ajattelussa lapsella on kyky tehdä muutos, olla aktiivinen toimija ja vaikuttaa vanhempiensa käytökseen jo hedelmöitymisestä lähtien (Kuczynski, 2003b). De Mol ja Buysse (2008a) sekä Bjerke (2011b) taas määrittelevät toimijuuden on monitahoiseksi rakenteeksi, joka viittaa ihmisen kykyyn ottaa käyttöön tarkoituksenmukaista käyttäytymistä vaikuttaakseen toiseen sekä kykyyn tulkita ja rakentaa merkityksiä kokemuksistaan suhteesta. Umberson, Pudrovska ja Reczek (2010) täydentävät lapsen toimijuuden käsitettä sanomalla toimijuuden olevan henkilön omaa ääntä, ainutlaatuisia näkökulmia ja elettyjä kokemuksia.

Kuczynski (2003a) tarkastelee lapsi-vanhempisuhteen kahdenvälisessä mallissa (ks. taulukko 2 s. 13) eriarvoisen ja tasa-arvoisen toimijuuden eroja. Hänen mukaansa toimijuus on yksilöiden käsittämistä toimijoina, joilla on kyky ymmärtää ympäristöään, tehdä muutoksia ja valintoja. Tämän mallin mukaiset käsitykset tasa-arvoisesta toimijuudesta tukevat edellä esitettyjä lapsuuden sosiologian määritelmä lapsen toimijuudesta.

Huomio on lapsissa ja lasten aktiivisuudessa lapsi-vanhempisuhteissa. Kuczynski (2003a) liittää toimijuuteen autonomian, luovuuden, tulevaisuuskeisyyden, ja oma-aloitteellisuuden käsitteet ja määrittelee toimijuuden kolmen eri käsitteen avulla. Hän jakaa toimijuuden autonomiaan (autonomy), rakentamiseen (construction) ja toimintaan (action).

Autonomia viittaa hänen mukaansa tässä kontekstissa päättäväisyyteen ja itsensä suojeluun, jotka liittyvät henkilökohtaiseen kontrolliin vuorovaikutuksessa ympäristöön. Toimijuuden rakentaminen, eli ihmisen toimijuuden kognitiivinen osa-alue, viittaa vanhempien ja lasten kykyyn ymmärtää kokemuksiaan ja luoda uusia merkityksiä vuorovaikutuksen kanssa ympäristöönsä. Toiminta

taas tarkoittaa yksilöiden kykyä tuoda ilmi toimijuuttaan toiminnan avulla riippumatta sosiaalisesta voimastaan esimerkiksi oman temperamenttinsa kiihdyttämänä.

Bjerke (2011b) taas tuo esiin lasten osallisuuden toimijuuden ilmentymänä. Tämä tarkoittaa toimijuutta, jossa lapset aktiivisesti hyödyntävät ominaisuuksiaan ja kykyjään sekä myönteisessä että kielteisessä mielessä. Hänen mukaansa vanhemmat arvostavat lasten oikeuksia perheiden arjessa. Vanhemmat korostavat tätä antamalla lapsilleen mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon eri mahdollisuuksien kautta ja antamalla heidän osallistua enemmän ja enemmän heidän kasvaessaan. Bjerken (2011a) tutkimuksessa lapsilla oli itsellään osaksi ristiriitaisia mielipiteitä vastuun ottamisesta. Osa oli sitä mieltä, että vastuuta pääsee ottamaan aikuisenakin eikä tahtonut lapsena joutua tekemään liian suuria päätöksiä. Yleisesti lapset ajattelivat kuitenkin, että pienen vastuun ottamisen kautta osalliseksi pääseminen arkisiin päätöksiin sai heille mukavan olon ja he tunsivat olonsa hyödyllisiksi.

Lapset tahtoisivat osallistua itse esimerkiksi ruokaan liittyviin valintoihin (Bjerke, 2011b). Heidän mielestään on reilua, että he saavat ottaa osaa päätöksiin siitä mitä ja milloin syödään. Lapset hyväksyvät silti sen, että vanhemmat saavat rajoittaa esimerkiksi sitä ettei television edessä syödä, tai ylipäättään ruokailuun osallistumiseen liittyviä asioita. Bjerken (2011b) tutkimuksessa lapset suostuivat myös kompromisseihin, jotka liittyivät yhteisistä asioista sopimiseen. Tärkeintä heille oli saamansa kunnioitus ja mahdollisuus osallistua arjen asioihin.

Rainion (2008) kokeiluissa koululuokassa toimijuutta analysoitiin muuttuvana ja dynaamisena prosessina. Hänen tutkimuksessaan oppilaiden vastustus oli tärkeää, sillä vaikka oppilaiden motivaatiota pidetään tärkeänä, se tukahdetaan usein kouluissa vaadittavan kontrollin ja järjestyksen kautta. Oppilaiden toimijuus ja tilanteen hallinta koululuokassa toi heille itselleen sisäistä valtaa ja sitä kautta heidän toimijuutensa parani. Raunio (2008) tunnisti tutkimuksissaan kolmen tyyppistä toimijuutta. Niitä ovat tiivistetysti toimijuus itsensä muutta-

misena, toimijuus tulemisena vastuuntuntoiseksi osaksi ryhmää ja toimijuus vastustuksena.

Kumpulainen, Lipponen, Mikkola ja Hilppö (2013) toteavat, että lapset tarvitsevat kokemuksia toimijuudesta tullakseen sisukkaiksi ja omatoimisiksi. Lasten tekemät asiat ja saamansa ideat tulee ottaa huomioon ja niitä tulee kunnioittaa. Toimijuus tarkoittaa heidän esiin tuomanaan sitä, että lapsella on oma vapaa tahto ja sen toteuttamista tuetaan sosiaalisessa kontekstissa. Toimijuus tarkoittaa Kumpulaisen ja kollegoiden (2013) sekä Sevónin (2015) sanoin tarkoituksenmukaista käytöstä, joka on usein liitetty vahvasti muun muassa motivaatioon, valintojen tekemiseen, oma-aloitteisuuteen ja omaan tahtoon. Kumpulainen ja kollegat (2013) määrittelevät toimijuuden lisäksi sosiokulttuurisessa kontekstissa, jossa toimijuus on jatkuvasti muuttuva monipuolinen kokonaisuus. Toimijuus muokkaantuu vuorovaikutuksessa sosiaalisessa ympäristössä.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa perheiden sisäisessä vuorovaikutuksessa on De Molin ja Buyssen (2008a) mukaan paneuduttu aikaisempaa enemmän myös lapsen vaikutusmahdollisuuksiin vanhempiinsa yhtenä toimijuuden muotona. Verrattuna perinteiseen lähestymistapaan, jossa vanhempi nähdään aktiivisen toimijana, lasten mahdollisuuksia vaikuttaa lapsi-vanhempisuhteessa on yleensä tutkittu epätoimijuus -tavalla (non-agentic way). Tämä tarkoittaa heidän mukaansa että vaikka lasten vaikutusmahdollisuudet vanhempiin tunnustetaan ja havaitaan, tarkastellaan lapsia tutkiessa asioita joissa ei vaadita paljoa aktiivista osallistumista lapselta. Näitä ovat esimerkiksi lasten ikä, sukupuoli ja temperamentti.

De Molin ja Buyssen (2008a) tutkimuksessa osoitetaan millaisia vaikutusmahdollisuuksia lapsilla on esimerkiksi vanhempiensa monitorointi- ja opiskeluponnisteluihin. Lapset myös ottavat osaa omaan socialisaatioonsa vaikuttamalla vanhemmuuden strategioihin ja moniin vanhempien persoonallisuuden puoliin. Lasten omia kokemuksia ei ole näissä tutkimuksissa selvitetty juuri lainkaan. Lisäksi on vain vähän näyttöä vanhempien ja lasten ajatusprosessien tutkimisesta liittyen lasten vaikutusmahdollisuuksiin. De Mol ja Buyse (2008a)

selvittivät näitä seurausten merkitysrakenteita tutkien vanhempia ja lapsia erikseen.

De Molin ja Buysen (2008b) tutkimusten tuloksissa lapsilla ja vanhemmillä oli yhteistä ensinnäkin se, että molemmat kokivat puhumisen lasten vaikutuksesta sekä merkityksellisenä että vaikeana. Toiseksi molemmat kokivat vaikeaksi puhumisen vaikutuksesta, sillä puheessamme vaikutus mielletään usein kontrollina. Kolmanneksi sekä vanhemmat että lapset puhuivat tiedostamattomasta vaikutuksesta, joka nousi yhdeksi tärkeimmistä tuloksista tutkimuksessa. Vanhempien ja lasten vastauksissa oli useita eroavaisuuksia. Vanhemmat puhuivat lähinnä lasten merkityksestä omaan persoonallisuuteensa, mutta eivät osanneet sanoa kuinka lapset ovat yhteydessä heidän käyttäytymiseensä lapsiaan kohtaan tai muita konkreettisia esimerkkejä. Lapset taas eivät olleet huomanneet yhteyttään vanhempien persoonallisuuteen vaan puhuivat ennemminkin yhteydestä vanhempiensa käytökseen. Lasten mielestä vanhemmat voivat oppia heiltä paljon.

Edellä kuvatut toimijuuden muodot ja tutkimukset, joissa nämä eri muodot on löydetty, ovat koottuna taulukkoon 3. Yhteenvedona voidaan todeta, että lapsi on aktiivinen toimija vaikuttaessaan itsenäisesti omaan ympäristöönsä tehden valintoja, päätöksiä ja muutoksia, olemalla oma-aloitteinen ja käyttäytyen tarkoituksenmukaisesti. Luovuus, osallisuus, toimijuus itsensä muuttamisena ja toimijuus tulemisena vastuuntuntoiseksi osaksi ryhmää ovat myös osa toimijuutta. Haastavissa tilanteissa toimijuutta on myös kyseenalaistaminen, neuvottelu ja vastustus. Lisäksi oma vapaa tahto ja motivaatio ovat osoitusta aktiivisesta toimijuudesta. Aktiivinen toimija tuo oman äänensä esille, ja hänellä on omia ainutlaatuisia näkökulmia, kokemuksia ja vaikutusmahdollisuuksia.

TAULUKKO 3. Yhteenveto toimijuuden muodoista ja tutkijoista.

Toimijuuden muoto	Tutkija
Tarkoituksenmukainen käytös	De Mol & Buysse (2008a), Bjerke (2011b)
Oma ääni	Umberson, Pudrovska & Reczek (2010)
Valinnat	Kuczynski (2003a), Kumpulainen ym (2013), Sevón (2015)
Autonomia	Kuczynski (2003a)
Luovuus	Kuczynski (2003a)
Oma-aloitteisuus	Kuczynski (2003a), Kumpulainen ym (2013), Sevón (2015)
Osallisuus	Bjerke (2011b)
Vastuuntuntoisuus	Rainio (2008)
Vastustus	Rainio (2008), Sevón (2015)
Neuvottelu	Rainio (2008)
Oma tahto	Kumpulainen, Lipponen, Mikkola & Hilppö (2013), Sevón (2015)
Motivaatio	Kumpulainen ym. (2013)
Vaikutusmahdollisuus	De Mol & Buysse (2008a)

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta sekä lapsilta että aikuisilta kerättyjen aineistojen pohjalta, molempien näkökulmasta. Tarkoituksena on tarkastella monimenetelmällisesti miten lapsen toimijuus ilmenee perheiden arjessa ja onko toimijuuden muodoissa eroa lasten välillä erilaisissa perheissä. Tutkijan tulee asettaa tutkimusprosessissa tutkimukselle tavoitteet, strategiat ja taktiikat, jotka ohjaavat tutkimusta. Tutkitiin ilmiötä sitten kvalitatiivisesti tai kvantitatiivisesti, tulee prosessissa olla tarkka ja systemaattinen. (Day 2010; Sevón & Notko 2008.) Kuten aikaisemmin tässä tutkielmassa on käynyt ilmi, on suurin osa tutkimuksista painottunut vanhemmasta lähtevään yksisuuntaiseen vuorovaikutukseen ja heidän näkökulmaansa. Siksi pyrin nyt tutkimuskysymyksistäni lähtien painottamaan nimenomaan lapsen toimijuutta ja näkökulmaa.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Minkälaisissa tilanteissa lapsen toimijuus ilmenee perheiden arjessa?
2. Millaisena lapsen toimijuus näyttäytyy suhteessa vanhemman toimijuuteen?
3. Onko toimijuuden muodoissa eroja lasten välillä erilaisissa perheissä?

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Perheiden ja lasten tutkiminen

Sevón ja Notko (2008) sanovat perhesuhteiden tutkimisen olevan haastavaa niiden moninaisuuden ja useiden eri perheenjäsenten vuoksi. Erityisesti lapsen näkökulma on haastava ja tässä tutkimuksessa se on olennaisin. Kuczynski (2003) korostaa, että lapset nähdään perhetutkimuksessa usein vanhempien käyttäytymisen ja toiminnan kohteina ilman, että lapsi huomioidaan toimijana perhearjessa ja lasta itseään kuullaan. Näin käy valitettavan usein, eivätkä lasten omat näkökulmat tule tällöin esiin (Helavirta, 2007). Tässä tutkimuksessa lapset osallistuvat aktiivisesti tutkimukseen erilaisten pelien, tarinoiden ja valokuvien kautta ja saavat itse päättää mitä milloinkin leikitään. Sen sijaan että lapsia mitataan, tulisi heiltä kysyä ja sen sijaan että tehdään tutkimusta lapsista, tulisi tutkimusta tehdä lasten kanssa (Einarsdóttir, 2007; Helavirta, 2007).

Myös Röngän ja kollegoiden (2009) Paletti-tutkimuksen mukaan lapsia tutkiessa tulee olla varovainen. Aikuisten oma maailmankuva, arvot, kokemukset ja monet muut asiat suuntaavat käsitystä lapsesta. Aikuisilta saatu aineisto lapsista on heijastusta heidän omista käsityksistään. Tässä tutkimuksessa lapsilta saadussa aineistonkeruussa on kiinnitetty huomiota siihen, että tutkimusmenetelmät ovat lapsille sopivia. Mennään aineistonkeruussa lapsen maailmaan tämän tasolle, jotta saadaan mahdollisimman pätevää tietoa. Lasten tutkiminen vaatii tutkijalta joustavuutta ja luovuutta (Darbyshire, MacDougall, & Schiller, 2005; Robinson & Gillies, 2012).

Perheiden tutkimiseen on monia erilaisia lähestymistapoja. 2000-luvulla uutena on Sevónin ja Notkon (2008) kuvailemana tullut perhearjen videointi, päiväkirjatutkimukset, valokuvat, kirjoitelmat ja media-aineistot. Röngän ja kollegoiden (2009) kertomana perhetutkijat ovat alkaneet etsiä keinoja, joiden avulla pääsisi mahdollisimman lähelle perheiden aitoa arkea. Tutkimuksessani käyttämäni tutkimusmenetelmät pyrkivät juuri tähän.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia lasten ja vanhempien välistä kaksisuuntaista vuorovaikutusta perheiden arjessa syntyvien erityisesti lasten toimijuuteen. Tässä laadullisessa, teoriasidonnaisessa tutkimuksessa pyrkimyksenä on antaa tilaa tutkittavien omille näkemyksille ja kokemuksille, eli saada tutkimusaineistoa nimenomaan tutkittavien näkökulmasta (Mason, 2006). Lähtökohtana on pyrkimys todellisen elämän ja sen ilmiöiden kuvaamiseen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003), joka tässä tutkimuksessa tapahtuu muun muassa menemällä tutkittavien kotiin ja käyttämällä useita eri aineistokeruumenetelmiä.

4.2 Tutkittavat ja tutkimuksen eteneminen

Tämä tutkimus on osa Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkijatohtori Eija Sevónin projektia Pienten lasten perhearki ja myönteinen vanhemmuus. Sevónin projekti kytkeytyy kahteen Suomen Akatemian rahoittamaan laajempaan tutkimushankkeeseen Paletti-projektiin <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/perhetutkimus/tutkimus/paletti> ja EMSE-projektiin <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/perhetutkimus/tutkimus/emse>. Molemmat projektit tutkivat perhearkea päiväkirjamenetelmän avulla päivittäisen vanhemmuuden ja lapsen emotionaalisen turvallisuuden sekä hyvinvoinnin välisten yhteyksien tunnistamiseksi. Sevónin projekti täydentää kyseisiä projekteja tutkimalla näitä asioita pienten, alle kouluikäisten lasten ja heidän vanhempiansa näkökulmista. Projektin keskeisinä käsitteinä toimivat perhearki, myönteinen vanhemmuus sekä lapsen emotionaalinen turvallisuus. Puhuttaessa tässä tutkielmassa projektista tarkoitan Sevónin projektia ja tutkimuksesta puhuttaessa tarkoitan omaa tutkimustani, joka on osa projektia.

Oman tutkimukseni kohderyhmä valikoitui tähän projektiin osallistuneiden perheiden joukosta. Perheiden tavoittaminen tapahtui projektissa ottamalla yhteyttä päiväkotien johtajiin ja tämän jälkeen mentiin päiväkoteihin paikan päälle keskustelemaan perheiden kanssa. Tällä tavalla oli mahdollisuus kertoa lapsille ja vanhemmille kasvotusten tutkimusprojektista ja etsiä näin sopivia

perheitä. Tarkoituksena oli saada projektiin sellaisia perheitä ja lapsia, jotka kiinnostuisivat aiheesta ja joilla olisi sanottavaa aiheeseen liittyen. Kohderyhmän valinta lähtee liikkeelle sen pohtimisesta, kuka tai ketkä tietävät aiheesta eniten ja ovat optimaalisia tutkittavia juuri tässä tutkimuksessa (Patton, 1990).

Sevónin projektissa tutkittiin lapsia, joiden iät vaihtelivat 4 -vuotiaasta 7-vuotiaaseen ja heidän vanhempiaan. Jokaisessa perheessä oli keskiössä vain yksi tämän ikäinen lapsi, vaikka lapsia olikin useassa perheessä useampia. Seuraavaksi esittelen taulukossa 4 omaan tutkimukseeni valitsemieni perheiden taustatietoja tuomalla esiin perheen rakenteen, lapsen nimen (pseudonyymi) ja äidin sekä äidin ja isän alan. Tutkimukseeni valitsin viisi perhettä.

TAULUKKO 4. Tutkittavien perheiden taustatiedot

Lapsen nimi ja ikä	Perheen rakenne	Isän ammatti	Äidin/äitipuolen ammatti
Leevi, (P1) 6v.	Kahden vanhemman perhe. Leevi, isä, äiti, 2 vanhempaa sisarusta.	liiketalous	terveydenhuolto
Milla, (P2) 6v.	Uusperhe. Milla, isä, äitipuoli, vauva.	kiinteistöhuolto	vaatetusala
Eetu, (P3) 6v.	Yhden vanhemman perhe. Eetu, äiti, 2 vanhempaa sisaruspuolta + tukiperhe ja sisaruspuolet.	-	yrittäjä
Aada, (P4) 5v.	Kahden vanhemman perhe. Aada, isä, äiti, isosisarus.	metsätalous	metsätalous
Mikko, (P5) 4,5v.	Yhden vanhemman perhe. Mikko ja äiti.	-	koulutusala

Perheistä kaksi oli kahden vanhemman ydinperheitä, joihin molempiin kuului myös muita lapsia (P1 & P4). Yksi perhe oli uusperhe, jossa perheen muodostivat tyttö, isä, äitipuoli ja pikkusisaruspuoli (P2). Perheistä kaksi oli yhden vanhemman perheitä. Näistä toisen perheen (P3) muodostivat poika, äiti ja kaksi sisaruspuolta. Toinen yhden vanhemman perheistä (P5) koostui pojasta ja äidistä.

4.3 Monimenetelmällisyys ja aineistonkeruumenetelmät

Pienten lasten perhearki ja myönteinen vanhemmuus -tutkimushanketta varten kerättiin aineisto toukokuun 2011 ja toukokuun 2013 välisenä aikana. Projektissa hyödynnettiin monimenetelmällistä lähestymistapaa. Monimenetelmällinen lähestymistapa, eli triangulaatio, tarkoittaa useiden metodien, tutkijoiden ja analyysitapojen käyttämistä yhdessä tutkimuksen luotettavuuden parantamiseksi (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003; Patton, 2002). Monimenetelmällisyys tuo Gabbin (2009) ja Zartlerin (2010) mukaan uuden, monipuolisen lähestymistavan perheiden tutkimiseen. Tässä tutkimuksessa se viittaa aineistonkeruun, tutkijoiden ja tutkittavien monimenetelmällisyyteen ja moninaisuuteen. Gabb (2010) käyttää monimenetelmällisestä lähestymistavasta käsitettä *mixed approach*. Hänen mukaansa menetelmä sopii perheiden tutkimiseen esimerkiksi silloin, jos kaikille perheenjäsenille jokin metodi ei ole mieluinen tai jos se ei jollain tavalla sovellu kyseessä olevan tutkittavan henkilön tutkimiseen.

Monimenetelmällisen lähestymistavan integroiminen laadulliseen perhetutkimukseen saa aikaiseksi hedelmällistä ymmärrystä perhedynamiikasta (Zartler, 2010). Masonin (2006) määrittämänä monimenetelmällisyys sopii juuri sosiaalisen todellisuuden tutkimiseen. Sosiaalinen todellisuus on niin monimuotoinen kokonaisuus, ettei sen tutkimiseen riitä hänen mielestään ainoastaan yksi menetelmä. Törrönen (2001) taas luo monimenetelmällisyyden käsitettä puhumalla virikkeistä täydentämässä tutkimuskohdetta, joilla hän tarkoittaa lähinnä valokuvia ja videoita haastattelun tukena. Monimenetelmällisyys aiheuttaa kuitenkin myös haasteita tutkimukselle, jonka vuoksi tutkijan on oltava tarkkana ja vielä varovaisempi kuin yleensä tutkimusta tehdessä (Zartler, 2010). Metodinen osaaminen ja ymmärrys ovat erityisen tarpeellisia tällä haastavalla kentällä (Sevón & Notko, 2008).

Aineistonani oli sekä lasten, isien että äitien materiaalista tutkimuskysymyksen mukaan poimittu relevantti materiaali. Hyödynsin tutkimuksessani projektissa tehtyjä lasten ja aikuisten haastatteluita, lasten leikkiä ja valokuvia. Kuten taulukon 5 erikokoisista rasteista näkee, hyödynsin aineistonani eniten

haastatteluja ja lasten leikkiaineistoa. Taulukosta 5 selviää myös, että vanhempien tutkimiseen käytettiin haastatteluja ja lasten tutkimiseen leikkiä ja valokuvia. Monien eri menetelmien käyttö lasten tutkimisessa sai aikaiseksi syvempää tietoa lasten elämästä, antoi heille mahdollisuuden valita mitä tehdä seuraavaksi ja ainakin jossain määrin ohjata mitä seuraavaksi tapahtuu (Darbyshire, MacDougall & Schiller, 2005). Tutkimukseni aineiston sain jo valmiiksi kerättyinä, eli niin sanottuna sekundaariaineistona. Tämä on mahdollista esimerkiksi suurissa projekteissa, joissa on vielä analysoimatonta materiaalia (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003).

TAULUKKO 5. Tutkimuksessani käyttämäni tutkimusmenetelmät

Haastattelu	X	Vanhemmat
Lasten leikki	X	Lapset
Valokuvat	x	Lapset

Tutkimuksessani oli olennaista käyttää useampaa menetelmää jo senkin takia, että tutkittavina oli sekä vanhempia että lapsia. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2003) mukaan vanhempia voi haastatella ja heiltä saa sillä tavalla pätevää tietoa. Lasten haastattelu on heidän sanoin kuitenkin paljon haastavampaa kuin aikuisten haastattelu ja siihen liittyy useita ongelmia. Tutkimuksessani lasten tutkimiseen käytettiin erikseen heille sopivia tutkimusmenetelmiä. Tällöin jokaiselta tutkittavalta saatiin paras mahdollinen tieto ja aineisto tutkimukseen. Menetelmän valintaa ohjaa tutkimuksessa se, millaista tietoa ja millaisesta ilmiöstä halutaan sekä keneltä sitä kerätään (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003).

Tutkimuksessani käytin aineistona projektissa tehtyjä teemahaastatteluja, joiden teemoina olivat perhesuhteet, arki ja rutiinit lapsen kanssa, aikuisen ja lapsen väliset tunnesuhteet sekä oma vanhemmuus ja lasten kasvatus arjessa. Tutkija sai muutamilla puoli-strukturoiduilla teemakysymyksillä (ks. haastattelurunko liite 1, s. 71) keskustelun liikkeelle ja piti sitä yllä. Teemahaastattelussa aihealueet ovat tiedossa, mutta kysymyksiä ei esitetä jokaisessa haastattelussa

tismalleen samassa muodossa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003). Tutkittavalla on mahdollisuus muokata itse haastattelun suuntaa ja saa melko vapaasti päättää mitä sanoo. Aineistonkeruu toteutettiin tutkimushenkilöiden kotona.

Haastattelu on yksi parhaimmista tutkimusmenetelmistä, koska siinä tutkittavalla on mahdollisuus kertoa enemmän ja mahdollisesti vapaammin omasta elämästään. (Gabb, 2009; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2003). Gabb (2009) sanoo, että haastatteluissa joissa tutkittavalle annetaan vapaamuotoisia kysymyksiä, tutkittava henkilö ohjaa itse kertomaansa ja päättää sanojensa suunnan. Tällöin tutkittava puhuu asioista, jotka itse kokee tärkeiksi itselleen. Vaikka haastattelussa on Helavirran (2007) mukaan aineistonkeruumenetelmänä paljon vahvuuksia, on siinä heikkouksiakin. Ongelmallista hänen mielestään haastattelussa on tutkijan asema verrattuna tutkittavaan, sillä tutkija valitsee kysymykset, tulkitsee vastaukset ja usein hallitsee haastattelutilannetta. Helavirran (2007) pohdinnoissa haastattelussa on se etu, että se antaa tilaa myös yllätyksellisille vastauksille.

Sevónin projektissa lapsilta, isiltä ja äideiltä kerättiin aineisto erikseen, sillä näin saatiin aidompaa ja totuudenmukaisempaa tietoa (Zartler, 2010). Yhden hengen aineistonkeruussa on Zartlerin (2010) mukaan etuna se, että perheenjäsenet eivät vaikuta toinen toisiinsa ja on mahdollista luoda luottamuksellisempi suhde tutkijan ja tutkittavan välille. Useampien perheenjäsenten osallistuessa tutkimukseen on hänen mukaansa pohdittava, tahdotaanko heiltä kerätä aineistoa yksitellen vai ryhmässä. Tutkittavissani oli mukana yksi perhe, jolta kerättiin aineistoa muiden menetelmien lisäksi vapaasti ryhmähaastattelulla. Ryhmähaastattelu perhetutkimuksessa on hyödyllinen etenkin, jos aiheena on vuorovaikutussuhteen tutkiminen tai muu vastaava (Zartler, 2010), mutta tässä lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuuden tutkimisessä hyötyä oli enemmän yksilöhaastatteluista.

Lapsilta kerättiin aineistoa monin eri tavoin leikin ollessa yhdistävänä tekijänä kaikessa. Lapsia ei varsinaisesti haastateltu ja lasten yksilöhaastatteluja onkin Helavirran (2007) kertomana kritisoitu siitä, kuinka epänormaali tilanne lapselle on, että aikuinen kyselee tältä kysymyksiä. Tutkijan tulee hänen mu-

kaansa olla tarkkana ja palauttaa jatkuvasti aihe varovaisesti takaisin olennaiseen, sillä lapsen mielikuvituksen täyteinen puhetulva saattaa välillä viedä puheen sivuraiteille. Aineistoa kerätessä projektissa tutkija pelasi lapsen kanssa muistipeliä, esitteli lelujaan ja kotiaan, lapsi sai ehdottaa itse pelejä tai leikkejä, jonka lisäksi myös vapaata leikkiä seurattiin, tehtiin Piirrä päiväsi -tehtävä ja otettiin valokuvia. Lapsi kertoi myös tarinan Tarinataikuri-leikin avulla (menetelmästä tarkemmin ks. Laakso & Turja 2011). Tärkeintä tutkimuksessa oli, että tutkija antoi lapsen ohjata leikkiä ja päättää koko ajan itse mitä tehdään seuraavaksi.

L: Voitasko tehdä joskus toiste?

T: Mitä?

L: Joskus toiste vaikka.

T: Ai tätä?

L: Nii.

T: Okei. (P2, L)

Tässä tutkimuksessa sain suuren osan merkityksellisestä aineistosta juuri Tarinataikurituokioista. Tarinataikurituokiossa Tarinataikuri on hahmo, jolle lapsi kertoo tarinoita. Siinä on kyse leikin ja tarinankerronnan yhdistymisestä. Myös tutkijan kanssa lasten kotona ja tuokiossa mukana oleva Illi-apina halusi kuulla tarinoita. Näitä avuksi käyttäen tutkija rohkaisi lasta kertomaan tarinan. Hän näytti erilaisia kuvia päivän tapahtumista ja lapsi sai valita niistä mieluisimman. Tarinan kertomisen jälkeen lapsi sai koota yhdessä tutkijan kanssa kulisesta ja nukkekoti-huonekaluista kodin, jossa lapsi voi esittää tarinan vielä uudelleen. Lapsi solmi tutkijan kanssa sopimuksen, että tutkija saa käyttää tarinoita tutkimuksessaan. Sopimuspaperissa (liite 2, s. 74) lukee: "Minä tiedän nyt että mikä on Tarinataikurin tuokio. Annan luvan Tarinataikurille ja hänen tutkija-apulaiselleen kuunnella minun tarinoitani." Tämän jälkeen lapsi sai sormivärit käyttöönsä ja sai painaa sormenjälkensä sopimuspaperiin suostumuksen merkiksi. Darbyshire, MacDougall ja Schiller (2005) huomasivat tutkimuksessaan lasten omistautuvan tutkimukselle enemmän, kun heidät otettiin aktiivisina toimijoina mukaan tutkimuksen toteuttamiseen.

Tutkimuksessani hyödynsin haastattelujen ja leikin tukena projektissa otettuja valokuvia (ohjeet valokuvaukseen liite 3, s. 75). Projektissa tutkija otti yhdessä lapsen kanssa kuvia leikeistä, muun muassa Tarinataikurituokiosta. He kiertelivät myös yhdessä lapsen kodissa ja kodin pihassa ottaen kuvia lapsen haluamista asioista, lapsesta itsestään ja lapsen perheestä. Valokuvat nimenomaan lasten tutkimusmenetelmänä ovat Einarsdóttirin (2007) mukaan yleistyneet edellisten vuosikymmenien aikana. Kamera jäi lapselle ja vanhemmille vielä käyttöön, jolloin lapsen oli mahdollista ottaa kuvia vielä ilman tutkijaa. Darbyshire, MacDougall ja Schiller (2005) toteavat tutkimuksensa pohjalta, että lapset kuvaavat asioita, joita eivät välttämättä tuo esiin puheessaan tai muita menetelmiä käytettäessä. Visuaaliset menetelmät, erityisesti verbaalisten metodien tukijana, auttavat tutkijaa saamaan syvempää käsitystä ilmiöstä (Robinson & Gillies, 2012).

4.4 Aineiston analyysi

Ensimmäisenä asiana käydessäni käsittelemään aineistoa litteroin vielä sen osan aineistoista, mitä ei oltu aikaisemmin litteroitu. Sen jälkeen aloin käydä aineistoja läpi. Lukemista oli paljon, sillä haastatteluja oli sekä vanhemmilta että lapsilta ja lasten materiaalia oli useimmissa tapauksissa monen haastattelun verran, jonka lisäksi valokuvat täytyi käydä läpi. Zartlerin (2010) mukaan tällaisen aineistomäärän kanssa on tärkeää työskentely askel askeleelta. Aloitin analyysin hänen neuvomallaan tavalla paneutuen jokaiseen perheenjäsenen ensin erikseen ja sitten perheisiin kokonaisuutena. Jokaisella läpikäynnillä huomasin aineistoissa uusia asioita.

Oman ajattelun monipuolinen käyttäminen, tieteellinen erottelu ja uusien asioiden esiin nostaminen tekstistä ovat ensimmäisiä vaiheita luettaessa aineistoa (Aaltola & Valli, 2001). Ihmisten ajattelun perusyksikköjä ovat mielikuvat, jonka vuoksi Aaltola ja Valli (2001) suosittelevat käsitekarttojen käyttämistä tutkimuksen aineiston läpikäymisen apuna. Käsitekarttoja voi käyttää myös

tutkimusmenetelmänä mutta tässä tapauksessa käytin niitä apuna lukiessani ja hahmottaessani litteraatteja haastatteluista ja leikeistä sekä kuvia.

Yksi erityisistä asioista monimenetelmällisessä tutkimuksessa on juuri analyysivaihe sen monipuolisuuden vuoksi (Zartler, 2010). Lukiessani litteraatteja ja käydessäni muuta aineistoa läpi aloin vähitellen löytää niistä erilaisia toimijuuden muotoja. Pattonin (1990) mukaan laadullisen analyysin tarkoituksena on nimenomaan tuottaa löydöksiä ja nostaa esiin tutkimuksen kannalta tärkeitä aiheita. Etsin aineistosta eri toimijuuden tilanteita, jotta pääsin operaationaalistamaan toimijuuden käsitteen juuri tähän tutkimukseen sopivaksi.

Kävin toimijuuden tilanteita läpi yhä uudelleen ja sain muodostettua tutkimuskysymyksiäni kannalta oleellisen kehyksen analyysille. Analysoin millaista lapsen toimijuus oli eri tilanteissa. Kiinnitin huomiota aineistossa tilanteiden kuvauksiin, joissa lapsi oli aloitteellinen, ilmaisi omaa tahtoa, kertoi tekemistään valinnoista, lapsen osallistumiseen perheen eri toimintoihin, luovuuteen, vastustukseen ja neuvotteluun konfliktitilanteissa sekä vaikutusmahdollisuuksiin omiin vanhempiinsa.

Löydettyäni aineistosta tilanteet, joissa lapsi osoitti edellä mainituin tavoin toimijuuttaan, kiinnitin huomiota siihen, liittyikö tilanteisiin myös aikuisen toimijuus ja millainen oli lapsen ja aikuisen välinen suhde tilanteissa. Tämän ja tutkimukseni teoriataustan pohjalta muodostin nelikentän: lapsen omaehtoinen toimijuus, lapsen ja aikuisen yhteistoimijuus, lapsen valta ja vastustus toimijuu- tena ja lapsen vaikutusmahdollisuudet (ks. taulukko 6 s. 38). Nämä ilmenemis- muodot kokosivat hyvin lapsen toimijuuden tilanteiden ilmenemisen perheiden arjessa sekä lapsen että vanhempien näkökulmasta. Kaikkien näiden toimijuuden tilanteiden etsiminen lähti liikkeelle tasa-arvoisen toimijuuden ajatuksesta. Lapsen toimijuus on jokaisessa ulottuvuudessa keskiössä.

Eroja toimijuuden muodoissa lasten välillä analysoin hyödyntäen toimijuuden ulottuvuuksien nelikenttää ja siihen liittyviä alaulottuvuuksia. Näistä toimijuuden ulottuvuuksista muodostin taulukon 7 (ks. sivu 53), jonka avulla kävin läpi yksitellen jokaisen perheen. Merkitsin taulukossa rastin niiden toimijuuden muotojen kohdalle, jotka selvästi koskivat juuri tätä lasta. Rastin saami-

nen vaati useamman maininnan sekä lapsen että vanhemman aineistoissa koskien kyseessä olevaa toimijuuden ulottuvuutta. Taulukkoa apuna käyttäen muodostui kaksi toimijuusprofiilia: omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili ja vallankäytön toimijuusprofiili. Ensimmäisessä painottui lapsen aktiivisuus ja itsenäisyys perhearjessa, toisessa pääpaino oli lapsen vallassa ja vastustuksessa.

Valokuvia analysoin käymällä läpi kaikki valokuvat ja etsimällä niistä eri toimijuuden ulottuvuuksia. Valokuvat tukivat muun aineiston perusteella saamiini tuloksia, mutta eivät olleet kovin suuressa roolissa. Valokuvat eivät tuoneet leikkimateriaaleihin lisänä uusia asioita, mutta kuitenkin vahvistusta jo tekemälleni analyysille.

4.5 Tutkimuksen luotettavuus

Monimenetelmällisyys on yksi tutkimukseni vahvuuksista. Monimenetelmällisyys tutkimuksessa lisää luotettavuutta, sillä perheiden sisäisiä prosesseja pystyy tällöin ymmärtämään entistä paremmin ja niistä saa monitasoisempaa informaatiota (Gabb, 2009; Zartler, 2010). Lisäksi monimenetelmällisyyden avulla aineistoa saa kerättyä enemmän ja se täydentää käsitystä sekä ymmärrystä ilmiöstä, johon saattaa olla vaikea päästä käsiksi käyttämällä vain yhtä aineistonkeruumenetelmää (Darbyshire, MacDougall & Schiller, 2005). Monimenetelmällisyyden laajuus tutkimuksen suunnittelussa, tutkittavien hankkimisessa, aineistonkeruussa ja analyysissä aiheuttaa kuitenkin myös haastetta tutkimukselle (Zartler 2010) jolloin tutkimuksen luotettavuus saattaa kärsiä. Tässä tutkimuksessa koin monimenetelmällisyyden onnistuvan kaikilla osa-alueilla ja lisäävän luotettavuutta.

Yhtenä osana monimenetelmällisyyttä projektissa oli moni-informanttius. Tutkimuksessani hyödynnän sekä äitien, isien että lasten aineistoja. Perheenjäsenten näkökulmat vaihtelevat ja jokainen saattaa Zartlerin (2010) mukaan antaa toisistaan eroavaa tietoa. Tässä tutkimuksessa siitä ei ollut haittaa. Moni-informanttius lisäsi tutkimuksen luotettavuutta antamalla laajemman ja mo-

ninäkökulmaisemman kuvan perheen arjesta. Tutkittavat olivat omassa tutkimuksessani sekä naisia ja miehiä että poikia ja tyttöjä. Lisäksi vanhemmat olivat eri ikäisiä, joka lisää luotettavuutta. Lapset taas olivat suunnilleen saman ikäisiä, joka tässä tutkimuksessa oli tarkoituksenmukaista. Perhetutkimuksen alkumetreillä tutkittiin Zartlerin (2010) mukaan ennen kaikkea äitejä. Vähitellen tutkittaviksi otettiin myös isä ja lapsuuden tutkimuksen yleistymisen myötä myös lapsia. Valitsin projektiin osallistuneista perheistä tutkimukseeni tarkoituksella erilaisia perheitä, jotta saan lasten toimijuudesta laajemman ja luotettavamman kuvan.

Zartler (2010) tuo esiin, että monimenetelmällisessä tutkimuksessa olisi hyvä olla useampi tutkija mukana. Koska teen tutkimuksen yksin, minun on täytynyt olla erityisen tarkka koko tutkimusprosessin ajan ja edetä varovaisesti suuren aineistomäärän kanssa. Tuomi ja Sarajärvi (2009) kirjoittavat omista sitoumuksista tutkijana tutkimuksessa. Tällä tarkoitetaan sitä, miksi tutkimus on itselle tärkeä, mitä on olettanut tutkimusta tehdessä ja ovatko ajatukset muuttuneet. Aihe on ollut itselleni alusta asti kiinnostava. Sen suuri aineistomäärä on tuottanut välillä haastetta, mutta olen alusta loppuun asti pystynyt sitoutumaan tutkimukseeni.

Tutkimuksessani aineistonkeruun ajankohdat vaihtelivat suuresti jopa perheiden sisällä. Tästä saattaa tulla pientä hajontaa tutkimuksen luotettavuuteen. Yhtenä suurena teemana Zartler (2010) nostaa esiin perheenjäsenten samanaikaisen haastattelun tai muun aineistonkeruun tutkimuksessa. Hänen mukaansa riskinä eriaikaisuudessa on se, että perheenjäsenet vaihtavat kokeuksiaan toistensa kanssa tai sopivat mitä sanovat. Yhden valikoimani perheen kohdalla oltiin kokeiltu myös ryhmähaastattelua, jolloin haastattelu tapahtui samanaikaisesti. Tuo aineisto ei ollut tutkimuskysymysteni kannalta oleellista. Aineistonkeruu toteutettiin tutkittavien kotona, jolloin perheenjäsenet pääsivät olemaan luonnollisessa ympäristössään. Tämä oli erityisesti lapsille tärkeää. Luonnolliset olosuhteet antavat tutkittaville paremmat mahdollisuudet olla oma itsensä, joka parantaa aineistonkeruun luotettavuutta. Tutkittavien kotona

olemisessa on se haitta, että tutkija saattaa päästä liiankin lähelle tutkittavaa ja poimia tutkimukselle epäolennaisia asioita ympäristöstä.

Tutkimukseni alusta asti olen perehtynyt sen tematiikkaan perusteellisesti ja käynyt aineistoa huolellisesti läpi. Aineiston analyysin, analyysiprosessin kuvauksen, tulosten raportoinnin ja tulosten kytkemisen teoriaan olen tehnyt systemaattisesti. Myös aineistokatkelmien käyttö tuo lisää luotettavuutta tutkimukselle ja tekee siitä todenmukaisen.

Tutkimuksessani selvitän lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuutta ja lapsen toimijuutta ilmiöinä perheissä, joka on tyyppillistä laadulliselle tutkimukselle. Tuomi ja Sarajärvi (2009) kirjoittavat, että laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä niinkään tilastollisiin yleistyksiin, vaan tahdotaan kuvata jotakin ilmiötä tai tapahtumaa ja antaa mielekäs tulkinta jollekin asialle. Tärkeää on, että tutkittavat henkilöt tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon (Tuomi & Sarajärvi, 2009). Projektissa perheille kerrottiin tehtävästä tutkimuksesta jo etukäteen päiväkodeissa ja jokainen täytti suostumuslomakkeen (ks. liite 4, s. 77) tutkimukseen osallistumisesta. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus yleistää, tuo tulosten siirrettävyys luotettavuutta tutkimukselle (Tuomi ja Sarajärvi, 2009). Tutkimukseni tulokset ovat siirrettävissä myös muihin perheisiin. Erityisesti toimijuuden ulottuvuuksien nelikenttä (taulukko 6, sivu 38) on toimiva muissakin kuin tässä tutkimuksessa, jonka lisäksi myös taulukon 7 (sivu 53) toimijuuden ulottuvuudet ovat siirrettävissä muihin lapsiin.

Kaiken kaikkiaan haastetta tutkimukselleni toi monimenetelmällisen aineiston laajuus, tutkimuksen tekeminen yksin ja aineistonkeruun ajankohtien suuri vaihtelevuus. Nämä olivat kuitenkin kaikki asioita, jotka myös toisaalta paransivat luotettavuutta tai joilla ei ollut merkitystä luotettavuudelle. Tutkimukseni luotettavuutta lisäsi hyödyntämäni monimenetelmällisyys moniinformanttius mukaan lukien, omat sitoumukseni tutkijana, aineistonkeruu tutkittavien kotona, tutkimuksen tekeminen alusta loppuun asti systemaattisesti ja huolellisesti, tutkittavien tiedottaminen ja heidän suostumuksensa tutkimukseen sekä toimijuuden ulottuvuuksien siirrettävyys. Loppujen lopuksi tärkeintä perheiden tutkimisessa on juuri luotettavuuden muistaminen. Jos tätä ei arvioi-

da tarkasti, ei tutkimuksen tuloksiin voida luottaa (Day 2010; Sevón & Notko 2008).

4.6 Eettiset ratkaisut

Gabbin (2010) pohdinnoissa monimenetelmällisen perhetutkimuksen ongelmana on se, että tämä menetelmä sijoittaa hyvän aineiston lisäksi myös epäselvän, sotkuisen ja epätoivotun aineiston osaksi tutkimusta. Tämä aiheuttaa hänen mukaansa tutkijoille eettisiä ja epistemologisia pulmatilanteita, sillä tutkiessa perheiden elämää tutkija on hyvin lähellä tutkittavien maailmaa ja riski epäolennaisten asioiden poimimiseen ja ylitulkittamiseen on suuri. Laajasta, suurta projektia varten kerätystä aineistosta aiheutui itselleni haastetta analyysin alkuvaiheessa. Välillä oli ongelmia muistaa mikä tutkimukselleni oli olennaista, mutta loppujen lopuksi rajausta onnistui hyvin.

Yhdenmukaisuuden puute monimenetelmällisessä aineistonkeruussa saattaa aiheuttaa Gabbin (2010) mukaan ongelmia analyysivaiheeseen. Projektissa aineisto kerättiin niin hyvin ja systemaattisesti, ettei erilainen materiaali tuottanut kuitenkaan ongelmia missään tutkimuksen vaiheessa. Lisäksi osa tutkittavista kertoi arkaluontoisia asioita ja puhui vaikeista kokemuksista menneisyydessään tai nykyhetkessä, joka on Gabbin (2010) sanoin tyypillistä. Tämä osoittaa luottamusta tutkijaa kohtaan, jonka Gabb (2010) mainitsee yhdeksi eettiseksi haasteeksi perheiden elämän tutkimisessa. Tämä osoittautuikin ensin haasteeksi analysoidessani toimijuuden eroja erilaisissa perheissä, sillä perheitä analysoidessa täytyi muistaa antaa taustatietojen olla vaikuttamatta. Perheiden yksityisyys saattaa hänen mukaansa vaarantua myös kun perheet päästävät tutkijan kotiinsa, kuten tässä projektissa. Tutkijan täytyy olla tällöin varovainen ja ottaa asiakseen luoda luottamuksellinen ja turvallinen ilmapiiri.

Tutkimuksen puolesta puhuu se, jos tutkittava kokee olonsa tarpeeksi turvalliseksi kertoakseen kipeistäkin asioista, kuten tässä tutkimuksessa. Gabbin (2010) mukaan useimmille vaikeiden asioiden purkaminen on myönteinen kokemus. On myös muistettava, etteivät tutkittavat olleet voimattomia tutkimuksen aikana vaan he saivat itse ilmoittaa milloin vain halustaan lopettaa tutkittavana oleminen ja päättää jos joitain asioita ei saa käyttää tutkimuksessa (Gabb 2010). Eettisyydestä huolehdittiin lisäksi jakamalla kaikille tutkittaville tutkimussuostumus, jonka jokainen projektiin osallistuva perhe täytti. Myös lasten kanssa käytiin läpi heille tarkoitettu tutkimussuostumus ennen tutkimuksen alkamista (ks. liite 5, s. 80).

Eettisyyden kriteerit toteutuivat tutkimuksessani myös siinä, että kävin läpi ja analysoin aineistot tietämättä, minkä nimisen henkilön mikäkin litteroitu haastattelu tai muu tuotos oli ja raportoin tulokset anonymisti. Noudatin varovaisuutta aineiston säilyttämisessä ja keksin pseudonyymit tutkittaville. Lisäksi muutin joitakin yksityiskohtia perheiden tiedoista anonymiteetin turvaamiseksi. Tutkittavien henkilöllisyydet tulee pitää anonymiminä ja henkilöllisyyttä suojata (Einarsdóttir, 2007). Tutkijan tulee noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, eli noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, soveltaa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisiä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Lisäksi tutkijan tulee ottaa huomioon muiden tutkijoiden työ ja saavutukset asianmukaisella tavalla. (Tuomi & Sarajärvi, 2009) Valokuvien ja videoiden kanssa sovellan eettisyyttä tunnustamalla tiedeyhteisön toimintatapoja säilyttämällä niitä huolellisesti. Kun työni valmistuu, poistan kaikki aineistot tietokoneeltani ja hävitän tulostetut versiot tuotoksista. Lisäksi mainitsen muiden tutkijoiden teokset työssäni aina, kun viittaan heidän kirjoituksiin. Noudatan siis työssäni hyvää tieteellistä käytäntöä.

Sevón ja Notko (2008) huomauttavat, että perhesuhteiden tutkimisessa tulee olla tarkka eettisten ratkaisujen kanssa. Tuloksiin vaikuttaa se, kenen näkökulmasta asiaa pohditaan ja ketä kuullaan. Tässä tutkimuksessa käytän sekä lasten, isien että äitien aineistoja saadakseni mahdollisimman laajan ja moninäkökulmaisen kuvan lasten ja vanhempien välisestä kaksisuuntaisesta vuorovai-

kutuksesta. Tutkimuksen analyysissä eri perheenjäsenten näkökulma on huomioitu, jolloin eettisyyden kriteerit täyttyvät.

Lasten näkökulma, mielipiteet ja haluamiset otettiin huomioon läpi koko tutkimuksen. Lasten tutkimisessa on tärkeää arvioida lapsen suostumus, tutkimuksen salassapito, turvallisuus ja vuorovaikutukselliset asiat (Einarsdóttir, 2007). Lapsille kerrottiin tutkimuksen alkaessa perusteellisesti mistä tutkimuksessa on kyse. Hyvänä esimerkkinä lapsen suostumussopimuksesta projektissa Tarinataikurituokion sopimus, jossa lapset saivat "allekirjoittaa" suostumuksen tutkimukseen omalla sormenjäljellään sormivärien avulla. Tärkeänä asiana koken myös sen, että aineistonkeruu on tehty lasten kotiympäristössä, sillä silloin lapset ovat omassa turvallisessa ympäristössään, jossa he ovat mahdollisimman vapautuneita (Helavirta 2007).

Eettisiä pulmatilanteita tutkimukselleni aiheutti kaiken kaikkiaan laajan monimenetelmällisen aineiston epäolennaiset kohdat ja tutkittavien kertomat arkaluontoiset asiat. Nämä asiat täyttivät kuitenkin eettisyyden kriteerit. Kriteerit eettisyydelle täyttyivät tutkimukseni muissakin vaiheissa. Kuten edellä jo tuli ilmi, oli tärkeää luoda luottamuksellinen ilmapiiri tutkimustilanteessa, pyytää tutkimussuostumus tutkittavilta ja antaa mahdollisuus päättää olla osallistumatta tutkimukseen missä vaiheessa vain. Lisäksi noudatan eettisyyttä huomioimalla anonyymiyden, eri perheenjäsenten näkökulman ja soveltuvat aineistonkeruumenetelmät sekä säilyttämällä aineistoja varovaisesti ja hävittämällä ne tutkimuksen teon jälkeen. Noudatan hyvää tieteellistä käytäntöä myös mainitsemalla muut tutkijat, jos viittaa heidän teoksiinsa tai artikkeleihinsa.

5 LAPSEN TOIMIJUUDEN ULOTTUVUUDET

Tässä luvussa tuon esiin tutkimuksen tuloksia yksi toimijuuden ulottuvuus kerrallaan ja käyn lopuksi läpi toimijuuden muotojen eroja lasten välillä. Tarkastellessani perhearkea lapsen toimijuuden näkökulmasta tutkimustilanteiden ja arjen tilanteiden kautta, löysin monia eri ulottuvuuksia. Nämä monet eri tilanteet pystyi jakamaan neljään eri luokkaan, joista muodostin nelikentän (taulukko 6). Pääulottuvuuksiksi tutkimuksessani muodostuivat lapsen omaehtoinen toimijuus, lapsen valta ja vastustus toimijuutena, lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus sekä lapsen vaikutusmahdollisuudet.

Lapsen omaehtoisen toimijuuden tilanteissa keskeistä oli lapsen valinnat, aloitteellisuus ja luovuus. Näissä tilanteissa lapsi oli pääasiallinen aktiivinen toimija. Tilanteissa, joissa keskeistä oli lapsen valta ja vastustus kyseessä oli sekä lapsi että aikuinen toimijoina, mutta toiminnan päämäärä ei ollut yhteinen vaan siinä oli ristiriita. Lapsen ja aikuisen yhteistoimijuus kuvaa tilanteita, joissa lapsi ja aikuinen molemmat olivat toimijoina ja toimivat yhdessä yhteistä päämäärää tavoitellen. Nelikentässä lapsen vaikutusmahdollisuudet oli haastavin tunnistaa ja nimetä. Kyse on tilanteista, joissa vanhempi kertoi lapsesta toimijana sekä siitä millaisia tunteita ja reaktioita lapsi vanhemmassa herätti.

TAULUKKO 6. Toimijuuden ulottuvuuksien nelikenttä

Lapsen omaehtoinen toimijuus		Lapsen valta ja vastustus toimijuutena	
lapsi	vanhempi	lapsi	vanhempi
+	-	+	+

Lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus		Lapsen vaikutusmahdollisuudet	
lapsi	vanhempi	lapsi	vanhempi
+	+	+	-

Tarkastelin arjen tilanteita lapsen toimijuuden näkökulmasta, mutta tärkeää oli huomioida tilanteissa myös lapsen toimijuus suhteessa aikuisen toimijuuteen.

Näin pyrin huomioimaan sekä lapsen että aikuisen tasa-arvoisina ja relationaalisina toimijoina, jolloin huomio kiinnittyy toimijuuden vastavuoroiseen luonteeseen. Taulukossa 5 lapsen toimijuuden eri muodot syntyivät lapsen ja aikuisen toimijuuden vuorovaikutuksen analyysina siten, että lapsen omaehtoisen toiminnan kohdalla lapsi oli aktiivinen ja aloitteellinen (+), kun taas aikuinen jäi näissä tilanteissa passiiviseksi sivustaseuraajaksi (-) eikä lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus näin ollen ollut vahvaa.

Lapsen vallan ja vastustuksen kohdalla lapsi oli aktiivinen toimija vastustaen vanhempiansa auktoriteettia (+), jonka lisäksi myös vanhempi oli näissä haastavissa tilanteissa aktiivisesti osallisena vuorovaikutussuhteessa (+). Lapsen ja vanhemman yhteistoimijuudessa, jossa sekä lapsen että vanhemman kohdalla on (+), olivat molemmat aktiivisia osapuolia panostaen vuorovaikutukseen. Viimeinen, eli lapsen vaikutusmahdollisuudet, kuvaa tilanteita joissa lapsi oli välillisesti aktiivinen toimija (+) vaikuttaen vanhemman tunteisiin ja toimintaan, kun taas vanhempi oli lapsen toimijuuden vastaanottaja (-). Lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntainen vuorovaikutus muuttui siis riippuen toimijuuden ulottuvuudesta. Kaikissa tilanteissa lapsi oli aktiivinen toimija. Käytän havainnollistamisen apuna tekstikatkelmia haastatteluista ja kunkin sitaatin jälkeen kirjoitan sulkuihin perheen numeron sekä onko katkelma lapsen (L), isän (I) äidin (Ä) vai äitipuolen (ÄP) aineistoista. T tarkoittaa aineistokatkelmissa tutkijaa, L tarkoittaa lasta ja V vanhempaa.

5.1 Lapsen omaehtoinen toimijuus

Lapsen omaehtoinen toimijuus on kuvausta lapsen toimijuudesta, jossa lapsen oma ääni, aloitteellisuus ja valinnat tulevat hyvin esille. Lapsi on itse hyvin aktiivinen toimija, mutta vanhempi ei suoranaisesti liity näihin toimijuuden tilanteisiin vaan on passiivinen toimija vuorovaikutussuhteessa. Olen jakanut teeman kahteen eri alateemaan, joita ovat *lapsen valinnat ja aloitteellisuus* sekä *lapsen toimijuus luovuutena*.

5.1.1 Lapsen valinnat ja aloitteellisuus

Leikin kulussa lapsen toimijuus näkyi hyvin vahvana. Se ilmeni esimerkiksi leikin ohjaamisena. Tarinataikurituokioiden aikana lapsi päätti mitä milloinkin tapahtuu ja teki valinnat koskien juonta, henkilöitä ja ympäristöä. Myös kuvia otettaessa lapsi sai päättää mitä tehdään ja mistä otetaan kuvia. Tutkimuksen lapsilähtöisyys antoi lapselle tilaa tuoda omia mielipiteitään esiin ja rohkaistumista ohjata asioiden kulkua.

”L: Vessa voisi olla täällä. (T: yhym) Täällä on vessa. Tässä on kylppäri. Tässä on toinen ovi

T: Pysyykse siinä?

L: tässä on kylppäri.

T: mm. Vähän paksu se matto. Entäs tuo sänky, pannaanko se johonki?

L: Täällä voi olla nukkumahuone.

T: yhmm. Mites tää tarina alkas?

L: Tämä ups, tämä äiti on täällä lukemassa lehteä, täällä peiton alla.

T: Joo.

L: Tämä on täällä syömässä ruokaa.

T: mm

L: Sitten tämä, tämä juoksee pois.

T: Aha.

L: Tämä menee tähän lattialle istumaan.

T: Sanooks se jotain?

L: ei” (P1, L)

”L: Tossa on toi. Tää on tässä. Tämä on tässä. Tämä on tässä. Kato, nää kaks on tässä, tässä, tässä on nää ja tää...” (P5, L)

”T: Niin...Otetaanko susta kuva siinä sängyssäkin?

L: Ei.

T: Ei oteta, okei.

L: Ehkä otetaan, silloin kun määhaluun, nii silloin voi ottaa.

T: Niin. Sää voit silloin sanoo, jos sää haluat, että otetaan.” (P3, L)

Lapsen omat valinnat ja niistä päättäminen näkyivät leikkitilanteissa hyvin. Lapsi oli se, joka sai koko tutkimuksen ajan päättää mitä seuraavaksi tehdään ja mitä tapahtuu.

”T: Me voidaan vaikka jos haluat alottaa siitä ni me voidaan vaikka tehdä sitä ekaks.

L: Joo haluan alottaa täst nukkekodista.” (P2, L)

Myös lapsen aloitteellisuus tuli esille leikissä ja muussa lapsen kanssa toimimisessa. Esimerkiksi yhteydenpito sukulaisiin tai muihin henkilöihin saattoi olla

todella oma-aloitteista. Joissain perheissä lapsi soitteli läheisilleen itse ja jutteli välillä kauankin, joissain perheissä lapsi tahtoi tehdä jotain muuta hyvää läheisilleen, ostaa vaikka lahjan tai lähettää kortin. Lapsen aloitteellisuus tuli monessa kohtaa esille perheiden arjessa.

”T: Ootko sä lähettämässä mummulle korttia?

L: Oon, kun mulla on ikävä sitä.

T: Ootko sää itse kirjoittanut tätä?

L: Oon, äiti kirjoitti ne pienemmät.

T: (lukee korttia) Päivää, mummi. Mitä kuuluu? Oletko käynyt kaupassa pitkään aikaan? (Lapsi nauraa.) Milloin tulet meille? Minulla on jo kova ikävä? Ukille terveisiä. Terveisin Aada” (P4, L)

”Joka ilta leikkien jälkeen kerää lelunsa ja kampeensa pois, ja oikoo vaatteet seuraavaa aamua varten. Ite aika hyvin, että mä käyn vaan sen herättämässä, ni se pukee päälle ja pesää hampaansa ja harjaa hiukset, ja lähdetään päiväkotiin. Hän on sillein ihan omatoiminen, että kokoajan enemmän.” (P2, I)

5.1.2 Lapsen toimijuus luovuutena

Toinen osa lapsen omaehtoista toimintaa tässä aineistossa on lapsen sisäinen maailma, eli lapsen mielikuvitus ja kekseliäisyys. Lasten leikeissä ja puheessa sekä vanhempien aineistoissa tuli esille paljon erinomaisia oivalluksia, jotka olivat osoituksia lapsen toimijuudesta luovuutena. Myös lasten mielikuvitus oli huima. Eräs lapsi toi toimijuuttaan esille leikkikalujen kautta, esittämällä mielipiteensä Tarinataikurin, Muumin tai Illi-apinan avulla. Siitä ja muista leluista oli otettu valokuvia perheiden arjessa, tutkimustilanteen ulkopuolella.

”L: Joo ja sit mä leikin täällä

T: Vai niin, onks se vähän niiku semmoinen salaisuus?

L: Joo.

T: Huomaaks äiti sit joskus?

L: Ei, se on tossa, sit se lähtee ja mä jään tänne, se ei huomaa, niin mä tein joskus tonne esitteen mun sänkyyn esitteen.

T: Minkäslainen se esite oli?

L: Tämmönen esite, et se luulee, et mä oon sängyssä.

T: Ahaa, sä panet sinne jonkun semmoisen tavarat et se näyttäis niiku sä nukkuisit.

L: Niin..

T: Onpas sulla kaikkia jänniä keksintöjä” (P3, L)

”L: Taikuri taiko ne itsestään sinne. Anna ne taikurille, ehkä se haluais ne itsellensä.

T: Noin. Ja sitte me otetaan kortti tostanoin. Eikös? Kenenkäs vuoro se olikaan?
 L: Olisko se ollu...
 T: Ettei se vaan olis Mikon vuoro?
 L: No, olis se ehkä mun. No, mitäs tässä lukee? Illi varmaan osais lukea! Koitapas Illillä.”
 (P5, L)

Lapsen oman ajattelun ja sisäisen maailman kautta ilmeni myös todellisuus leikeissä. Asiat lasten arjesta tulivat leikkiin mukaan. Se, kuinka jotkin vaikeat asiat, normaalit arkiset asiat ja erityisesti ruokailutilanteet heijastuivat leikkiin.

T: Mitäs ruokaa siinä on?
 L: Tässä on.. perunamuussia, tomaattia, salaattia, lihapullia ja maitoa.
 T: Onks samaa ruokaa ku teillä?
 L: joo. (P1, L)

5.2 Lapsen valta ja vastustus toimijuutena

Lapsen ja vanhemman konfliktitilanteet ovat kuvausta ristiriidasta vuorovaikutussuhteessa. Suurimmaksi osaksi molemmat olivat aktiivisia toimijoita näissä haastavissa tilanteissa jolloin vuorovaikutuksen kaksisuuntaisuus tuli hyvin esiin, vaikkakin tavoitteet olivat erilaiset. Joissain tilanteissa näkyi vielä perinteinen auktoriteettikäsitys ja vanhemman valta, mutta yhä enenevässä määrin nämä tilanteet olivat neuvottelevia ja lapsi itse osoitti aktiivista toimijuuttaan esimerkiksi vastustamisen tai tottelemattomuuden kautta. Konfliktitilanteita tuli perheiden arjessa lähinnä aamuisin päiväkotiin lähtiessä tai iltaisin nukku- maan mennessä. Molempiin liittyi kiire, vaatteiden vaihto ja vanhemman oma stressi. Yhtenä syynä riitatilanteisiin oli, jos vanhempi sekaantui lapsen leikkeihin tai keskeytti omilla vaatimuksillaan jotain mitä lapsi oli parhaillaan tekemässä. Näitä haastavia tilanteita lapsen ja vanhemman välillä kuvaan alateemojen *lapsen autonomian puolustaminen ja oma tahto sekä totteleminen, neuvotteleminen ja sääntöjen noudattaminen avulla.*

5.2.1 Lapsen autonomian puolustaminen ja oma tahto

Lapset panivat aineiston perusteella melko paljon vastaan vanhemmille. He ilmoittivat selkeästi oman mielipiteensä, kertoivat jos jokin asia ei käy tai ei miellytä ja suojelivat tällä tavalla itseään, joka viittaa autonomiaan. Autonomiaa oli myös lasten henkilökohtainen kontrolli vuorovaikutuksessa vanhempiinsa. Lapset puolustivat itseään ja torjuivat tällä tavalla uhkia, joita heidän autonomiansa saattaisi kohdata. Lapset toivat myös omaa tahtoaan enemmän esille näissä tilanteissa. Vanhemmat joutuivat menemään enemmän itseensä ja pohtimaan perusteluja käskemilleen asioille. Lapsen toimijuus oli hyvin vahvaa näissä tilanteissa ja se sai vanhemmat kyseenalaistamaan omaa toimintaansa. Vanhemmat kertoivat arvostavansa sitä ja pitävän itsekin hyvänä asiana, jos lapset pistävät heidät ajattelemaan.

”...Mikkokin kyseenalaistaa aina välillä niit just niitä asioita et miks aikuiset voi päättää tai miks aikuiset muka tietää jonku asian ja onhan se ihan hyväkin välillä miettiä.” (P5, Ä)

Vanhemmat kertoivat myös tilanteista, joissa lapsen käyttäytyminen näkyi suoraan vanhemman käytöksessä. Lapsen valta vanhempaan tuli esiin esimerkiksi riitatilanteissa, joissa vanhempi ei osannut käsitellä lapsen suuttumuksen itsensä herättämiä kielteisiä tunteita. Lapsen käytös vaikutti vanhempiin myös niin, että vanhempi tuli itse huonolle tuulelle. Vanhemmat pohtivat myös itse haastatteluissaan, miten lapset olivat tuoneet heistä esiin uusia piirteitä.

”... jos Milla on oikeen, oikeen ärsyttävän kiukkuinen, niin sitten mä yleensä poistun hetkeksi paikalta koska mun on vaikea niinkun käsitellä sellasta niinkun tavallaan raivoa mikä kohdistuu suoraan muhun (naurahdus)” (P2, Ä)

”V: Hmm, no kyllä kyllähän nii jos näitä huonoja huonoja puolii nii kyllähän kyllä itestäni oon löytäny, mä en tienny et mä voin olla niin tota kärsimätön ennen ku mä sain Mikon. Et hyvin tämmönen pitkäpinnanainen ihminen mielestäni oon ollu (nauraa) kolkytviis vuotta ja mut et kyl se oma lapsi se saa sitte saa aikaan niitä monenlaisia” (P5, Ä)

Lasten oman tahdon vuoksi syntyi konfliktitilanteita perheiden arjessa. Lapset eivät sulattaneetkaan kaikkea mitä vanhemmat sanoivat. Joskus oli myös tilanteita, joissa lapsi tahtoi tahallaan koetella vanhempiaan pitämällä itsepäisesti

omasta päätöksestään kiinni. Mitä enemmän lapsia perheessä oli, sitä enemmän siitäkkin tuli konflikteja. Kaikilla lapsilla kun oli oma tahtonsa. Lapset osasivat myös hyvin ilmaista harmistumisensa ja muut tunteet tilanteissa, jotka kokivat epäreiluiksi itseään kohtaan. Useimmissa perheissä lapsi toi vahvasti esiin jos ei pitänyt jostain asiasta tai ei halunnut tehdä jotain tutkijan ehdottamaa.

”lapsilla on jo oma tahto ja ne haluaa mennä eri suuntiin ja, joku haluaa mennä uimaan ja joku haluaa lähteä kaverilleen ja vanhemmat haluaa lähteä johonkin kolmanteen paikkaan, niin niistä joskus tulee riitaa, että mitä tehään sitten” (P4, I)

”V: Jääräpäinen (nauraa)

T: Ei oo yhtää tullu äitiinsä.

V: Eei oo ollenkaan..joo ja siis se on sillä on nyt hirveesti sitä niin sanottua omaa tahtoa et ku se sitä et minä haluan ja jos ei se niinku mee nii sit se rupee välillä oikeen polkeen jalkaa et ei ku minä haluan...” (P3, Ä)

5.2.2 Totteleminen, neuvottelemine ja sääntöjen noudattaminen

Vanhemmilta kysyttiin tutkimuksessa, millaista heidän mielestään on hyvä vanhemmuus ja millaista vanhemmuutta he itse toteuttavat. Monet vanhemmat kokivat kasvatuksen vaativan rajoja ja oikeudenmukaisuutta. He kokivat vanhempien auktoriteetin ja rajojen tuovan myös turvaa lapsille.

”...itte yritän olla sellanen oikeudenmukanen ja antaa lapsille paljon tilaa, mutta kuitenkin pitää sellaset selkeet rajat ja olla sellanen määrätietoinen.” (P4, I)

Vanhemmat toivat haastatteluissa esiin sitä, kuinka he tahtovat opettaa lapsiaan hyväksi ihmisiksi. Kasvattaa heitä kunnollisiksi kansalaisiksi ja ohjata oikeaan suuntaan. Tämä tapahtuu oman esimerkin kautta, mutta myös sanomalla lapsille haastavissa tilanteissa suoraan kuinka olisi parempi käyttäytyä.

”Ja tossa suorapuheisuudessa, jos se laukoo liian suoraan mielipiteitä, kyllä mä yritän sille sanoa, että jos se sanoo, jos se sanoo jossakin mummolassa tai kotona sanoo, että yök pahaa ruokaa, niin mä yritän sille sanoa, että ei o mukava, että kun joku on tehnyt sulle ruuat, ja yrittää oikein hyvät pöperöt tarjota, että tosi epäkohteliasta, että tulee tosi paha mieli sille, jos tollai töksäyttää, ja kyllähän Aada, sillähän on sitä empatiaa, että kyllä se sen sitten ymmärtää.” (P4, I)

Monissa lasten tutkimustilanteissa tuli esille konfliktitilanteet vanhemman kanssa ja miten he kokivat vanhemman auktoriteetin. Tilanteet olivat leikeissä usein yhteydessä hampaiden pesuun, hiusten harjaamiseen, ruokailutilanteisiin tai muihin todella arkisiin ja pieniinkin asioihin. Lapsilla tuntui olevan tietty kuva siitä miten heidän tulisi käyttäytyä. He ajattelivat että jos he eivät käytäydy tai tee kuten vanhempi sanoo, vanhempi suuttuu. Näissä konfliktitilanteissa lapsi-vanhempisuhte oli usein ylhäältä alaspäin suuntautuva, eli aikuinen tukahdutti lapsen toimijuutta käskemällä ja olemalla itse auktoriteetti. Tarinatarinatuokion tarinoissa lapsen toimijuus tuli esiin niin, että lapsi ymmärsi tottelemisen olevan vanhemman toivoma käyttäytymismuoto.

”T: Jos se kuuntelis sitä äitiä, niin mitä sitten tapahtus?

L: Niin sitte äitikin olis ilonen. Kun se kuuntelis sitä.” (P1, L)

Lapsen toimijuus tuli esille riitatilanteissa myös silloin jos lapsella jäi kesken leikki tai muu, kun vanhempi pyysi esimerkiksi tulemaan syömään. Vanhempi hermostui jos lapsi ei totellut ja lapsi saattoi koetella vanhempaa kiukuttelemalla. Tällöin lapsi ilmaisi omaa tahtoaan ristiriitatilanteessa ja toi esille tällä tavalla toimijuuttaan. Aineistoissa tuli esiin kuinka vanhemmat ymmärsivät lasten testaavan omia rajojaan.

Säännöt olivat vanhemman päättämiä asioita siitä, miten arjessa kuuluu ja pitää toimia. Useiden vanhempien aineistoissa tuli esille turvallisuuteen liittyvät asiat ja muut missä lapsen hengen suojeleminen on koko säännön tarkoituksena. Arkeen liittyvät asiat, kuten tietyt ruoka-ajat ja hampaiden pesu kuuluivat myös yleisimpiin asioihin, joihin liittyen oli asetettu sääntöjä.

”V: Sääntöjä, on kai niitä nyt jokaisella lapsella. Leevilläkin, Leevillä, niin tota me menään aina ajoissa nukkumaan, ja, eikä tota, pestään hampaat iltasin, ihan tälläsiä tälläsiä sääntöjä, ei huudella tota vieraille ihmisille” (P1, Ä)

Tässä tapauksessa tuli kuitenkin esille myös se, kuinka lapset pystyivät koettelemaan vanhempiaan toteuttamalla omaa toimijuuttaan toimimalla sääntöjen vastaisesti. Näitä asioita tuli monessa kohtaa ilmi.

"T: No mistä tulee sitten Millan kanssa erimielisyyttä?

V: ...No yleensä siitä, jos hän on tottelematon tai tekee jotain, mitä ei pitäis niinku... tekee jotain typerää omassa huoneessaan, piirtää seinään tai johonkin tämmöiseen. Sitä kun sitten pyyhitään siinä pois, että semmoisista meillä oikeastaan saadaan. Tottelemattomuudesta ja jos se tekee jotain, mitä ei sais" (P2,I)

Toisaalta toimijuutta oli myös se, jos lapsi omasta tahdostaan totteli tai toimi sääntöjen mukaisesti. Merkki omasta ajattelusta oli myös se, jos koki oikeudenmukaiseksi, että vanhemmat toteuttivat samoja sääntöjä ja käyttäytymistä. Tästä esimerkkinä pätkä muistipelistä, jota lapset pelasivat tutkijan kanssa. Sääntöjen noudattaminen tai uhmaaminen tuli monessa muussakin leikissä ilmi.

"T: "Jos teen jotain kiellettyä tai rikon jotain, vanhempani..."

L: Nii pyydän anteeksi.

T: Nii, silloin pyydän anteeksi. Mitäs sitte äiti tekis?

L: Ööö. Se sanoisi anteeksi (ääntele)." (P5, L)

"Yleensä se sit sovitaan ja sitä mitä niinku Mikkokin joskus aina huomauttaa et mulle sanoo et "äiti et sä et muistanu pyytää anteeks". (P5, Ä)

5.3 Lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus

Lapsen ja vanhemman yhteistoiminnassa lapsi ja aikuinen olivat molemmat aktiivisia toimijoita ja osallistujia. Lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuuden tasa-arvoisuus kukoisti näissä tilanteissa. Lapsen toimijuus oli aktiivista ja vahvaa, jonka lisäksi vanhemman toimijuus ilmeni lapsen toimijuutta tukevana. Tämä on ideaalitalanne, jossa lapsi ja vanhempi toimivat yhdessä. Olen jakanut yhteistoiminnan alateemoihin, joita ovat *lapsen osallisuus perhearjessa* sekä *yhteiset tärkeät hetket*.

5.3.1 Lapsen osallisuus perhearjessa

Lapset osallistuvat perheiden arkeen monin eri tavoin. Lasten tehtävänä oli vanhempien mukaan osallistua pieniin askareisiin vanhempien tukemana ja apuna. Kotityöt olivat yksi tavallisimmista ja yleisimmästä asioista, joihin lapset

osallistuivat. Ennen kaikkea oman huoneen siivoaminen, keittiössä auttaminen, roskien vieminen ja omien leikkien pois raivaaminen olivat lasten tehtäviä. Yksi asia jossa lapset auttoivat vanhempiaan ja osallistuivat näin arjen askareisiin, olivat puutarhatyöt. Myös leikkimistä koskevat päätökset, leikeistä sopiminen ja muu leikkeihin liittyvä olivat asioita joihin lapsi sai osallistua.

”...ollaan näytetty, missä on roskikset ja bio-jätteet... aletaan pikkuhiljaa, kun alkaa tyttö jo kasvamaan. ... Ja Milla siivoaa oman huoneensa ihan nätisti kiukuttelematta.” (P2, I)

”Nää on aina näitä leikeistä sopimisia tai kuinka kauan voi vielä leikkiä tai tämmösiä asioita mistä niinku neuvotellaan ja keskustellaan yhdessä tai ja mitä hän toivoo et tehtäis tai tai muuta et...” (P5, Ä)

Vanhemmat antoivat lastensa osallistua arkisiin päätöksiin, jotka koskivat nimenomaan lasta itseään. Näitä olivat esimerkiksi päätökset koskien ruokaa, asuvalintaa tai kaverivierailuja. Myös omia ja kavereiden syntymäpäiviä koskevat asiat olivat sellaisia, joihin lapsi sai sanoa oman mielipiteensä ja se otettiin huomioon.

”...ottaako mielummin ruokaansa kastiketta vai ketsuppia ja, aina silloin tällöin yrittää niinkun tavallaan antaa muitakin vaihtoehtoja kun vaan sen omansa.” (P2, Ä)

”... tai jos joku pyytää yökylään tai tämmöstä nii totta kai mä aina sitte niinku kysyn Eetulta että mitenkä on et haluatko mennä ja et silloin saa niinku Eetu ite päättää” (P3, Ä)

5.3.2 Yhteiset tärkeät hetket

Kysyttäessä vanhemmilta tärkeitä asioita lapselle, vastasi moni vanhempi arvelevansa yhteisen ajan vanhempien kanssa olevan tärkeintä lapselle. Myös vanhemmat kokivat yhteiset hetket tärkeiksi ja voimauttaviksi. Tämä tuli esiin sekä vanhempien haastatteluissa että kännykkäpäiväkirjoissa. Päiväkirjoissa vanhemmat sanoivat esimerkiksi kauppareissun olevan mukavaa yhteistä tekemistä lapsen kanssa. Arkiset asiat, kuten iltasadun kuuleminen tai muu yhteinen tekeminen, olivat lapsille tärkeimpiä asioita yhdessä vanhemman kanssa. Myös valokuvissa oli paljon kuvia perheenjäsenistä ja asioista jotka liittyvät yhteiseen tekemiseen, kuten kirjat. Läheisyys vanhempien kanssa halailun ja sylissä istu-

misen muodossa korostui myös lähes kaikissa perheissä tärkeänä yhdessäolon muotona.

”...ne tietyt nukkumaan mennessä että se lukeminen” (P1, Ä)

”Ja läheisyys on tärkeää, lapsia pitää pitää sylissä ja syliin pitää aina päästä ja sänkyyn köllimään välillä.” (P4, I)

Monissa haastatteluissa tuli esille rutiinien tärkeys. Vanhemmat kokivat rutiinien tuovan turvaa lapselle. Rutiineihin liittyi vahvasti yhteinen tekeminen arjessa, kuten nukkumaan laitto. Aineistoissa tuli myös esiin, että muutoksista rutiineissa tulee kertoa lapselle.

”Mä luulen, että näitä tavallaan perustavanlaatua olevat rutiinit, nukkumaanmenoajoista lähtien, ja näin pois päin, niin tota, ne on oleellisimpia tai ainakin oleellisia juttuja, luulen” (P1, I)

Aina yhteinen aika lapsen kanssa ei ollut mahdollista tai sille ei ollut aikaa. Syynä tälle oli kiire, työ, muut sisärukkaset, puoliso tai kiinnostuksen puute. Tästäkin tapauksessa huomasi, että yhteinen aika olisi lapselle ollut tärkeää.

T: Leikkiis isi tai Minna siun kanssa koskaan, esimerkiksi näillä palikoilla tai jollakin tällaisilla?

L: No ei yleensä.

T: Toivosit sie et ne leikkis siun kanssa?

L: No oishan se ihan kivaa, mut mä ymmärrän ettei ne voi. ” (P2, L)

Erityisesti ruokailutilanteisiin kiteytyi hyvin perheiden arjessa yhteistoiminta ja lasten osallisuus. Ruokahetket olivat aineiston perusteella niitä hetkiä, jolloin useimmiten koko perhe oli koossa. Tämän yhteisen hyvän aikaan saamiseksi myös lapset auttoivat ja se oli heille selvästi tärkeää. Kysyttäessä vanhemmilta mikä lapsille on tärkeää arjessa, juuri ruokailutilanteet nousivat ehdottomasti kärkeen.

T: niin millaiset rutiinit sun mielestä Leeville on tärkeitä?

V: No se, että syödään iltapäivällä yhdessä” (P1, Ä)

Tärkeää yhteisessä ruokailuhetkessä oli perheille juuri yhteinen aika. Se oli muotoutunut monelle sellaiseksi rutiiniksi, jonka aikana oli mahdollisuus vaihtaa kuulumisia ja olla läsnä toistensa kanssa.

”että siinä niinku vaihetaan kuulumiset että mitä on tapahtunu ite kullekii missäkii ja, onko ollu jottai mullistavaa...” (P4, Ä)

Ruokailutilanteiden tärkeys ja ylipäätään ruoka tulivat esiin myös lasten leikeissä. Useissa leikeissä toinen vanhemmista laittoi ruokaa tai leikissä keskusteltiin mitä ruokaa syödään, onko ruoka hyvää tai muuta ruokaan liittyvää. Joissain leikeissä lapsi meni itsekin tekemään ruokaa ja osallistui näin ruoanlaittoon. Ruoka tuli esille myös piirustuksissa.

”ruokahan on tässä arjessa. Mua aina, mä välillä aina kuulin mitä te tuolla puhuitte Mikon kanssa niin mua aina huvitti ku se sano niin äiti tekee aina ruokaa (nauraa)” (P5, Ä)

5.4 Lapsen vaikutusmahdollisuudet

Lapsen vaikutusmahdollisuudet lapsi-vanhempisuhteessa tarkoittavat niitä asioita, joilla lapsi pelkästään jo olemassa olollaan vaikuttaa vanhempaansa. Lapsi-vanhempisuhteen ajatellaan olevan dynaaminen ja transaktionaalinen. Siinä vanhempi muuttaa lasta muun muassa kasvatuksen kautta, mutta myös lapsi muokkaa aikuista. Pääideana tässä ulottuvuudessa onkin juuri tämä jälkimmäinen, eli millaisia vaikutusmahdollisuuksia lapsella on vanhempaansa. Lisäksi on kyse siitä, miten lapsella on kyky pelkällä olemassa olollaan ilahduttaa ja huolestuttaa vanhempaansa sekä muilla tavoilla tuottaa vanhemmassa tunteita. Tässä kuvataan vanhemman pohdinnan kautta lapsen toimijuutta. Vaikka tämä ulottuvuus kuvataankin vanhemman näkökulmasta, näyttäytyy lapsen toimijuus aktiivisena ja vanhempi taas on lapsen toiminnan vastaanottaja. Tämän teeman olen jakanut alateemoihin *lapsi-vanhempisuhteen transaktionaalisuus* ja *lapsi vanhemman tunteiden tuottajana*.

5.4.1 Lapsi-vanhempisuhteen transaktionaalisuus

Vanhempien pohtiessa omaa vanhemmuuttaan he refleктоivat sitä ideaaliin vanhemmuuteen ja kävivät mielessään läpi, millaisia itse ovat vanhempina. Vanhemmat toivat esille sen, että lapset itsessään jo muuttavat omaa suhtautumista elämään ja lapset ikään kuin kasvattavat vanhemmiksi.

”...tietysti kun ensimmäistä lasta odotti, niin paljon enemmän mielti sitä, että onkohan musta siihen hommaan. Ja minkälaista on olla isä, mutta kyllä ne lapset kumminkin kasvattaa siihen.” (P4, I)

Vanhemmat muokkaavat lasta ja tämän kehitystä kasvatuksellaan ja omalla persoonallaan ja lapset taas muuttavat vanhempiaan, näiden tunteita, ajatuksia ja käyttäytymistä omalla olemuksellaan.

”Ja se mistä mä oon kauheen onnellinen on mitä oon saanu hänelle niinku iteltä jos ajattelee liittyen vanhemmuuteen tai kasvatuseriaatteisiin niin jotenki se et että et että et että hänestä huomaa et hänellä on ollu jotenki sellanen turvallinen olo et hän luottaa ja ei oo joutunu elämässään mitenkään mihkään kauheisiin pyörrytyksiin ja muuta et ne on jotenki sellasii tärkeitä et näkee et hän on sellanen tasapainonen lapsi. Se on niinku itelle sellanen tosi tärkeä ja iso ja merkittävä asia.” (P5, Ä)

”Sitä saa mitä kylvää” (P5)

5.4.2 Lapsi vanhemman tunteiden tuottajana

Tässä alateemassa ilmenee lasten tuomien hyvien asioiden merkitys vanhempaan itseensä ja miten tämä reagoi niihin. Vanhemmat kertoivat mistä asioista he saavat voimaa ja mitä kokevat palkitsevana arjessaan. Suurin osa näistä asioista liittyi lapsiin. Lasten koettiin rikastuttavan elämää ja tuovan hymyn huuille myös silloin jos itsellä oli huono päivä. Lasten tehdessä jotain hienoa tai käyttäytyessä hyvin vanhemmat ilahtuivat suuresti. Kun lapset toteuttivat heille opetettuja asioita esimerkiksi käytöksessään mallikkaasti, tulivat vanhemmat iloiseksi.

"... Olis se kyllä niin paljon paljon jotenkin köyhempää elämää, kyllä ne antaaki ne lapset" (P1, Ä)

"Ja kyllä lapsetkin saa sitten heijastettua aikuisiin, että jos ne on oikein iloisia ja hyvä päivä, niin ei tarvii aikuisenkaan mököttää." (P2, I)

Kun vanhemmilta kysyttiin mikä heitä ilahduttaa lapsessaan, olivat vastaukset painottuneita lapsen luonteeseen, reippauteen, aloitteellisuuteen ja muihin asioihin, jotka osoittavat lapsen aktiivista toimijuutta. Lisäksi vanhemmille tuli todella hyvä mieli siitä jos lapset tulivat syliin, halusivat halata tai muulla tavalla osoittivat välittävänsä vanhemmistaan.

"T: Mitkä asiat sua Aadassa ilahduttaa?

V: No se huumorintaju ja semmonen kekseliäisyys, ne on mukavia, ja on se hirveen herttanen, tulee halailemaan paljon, halailee ja tykkää, ihan vaan muuten vaan tulee välillä isän sylkkyyn ja välillä vaan kunnon rutistus, ja tosi paljon, ne ilahduttaa, ja sellanen se on reippaus ilahduttaa, se on semmonen hirveen reipas ja rohkee, just vaikka uimassa käynit, että ei niin kylmää vettä ookaan, etteikö Aada menis uimaan ja, ja kova kokeilemaan. (P4, I)

Kaikista edellisistä sitaateista huomaa, kuinka lapset vaikuttavat vanhempiinsa pelkällä olemassa olollaankin. Lapsilla on suuri merkitys vanhemmilleen ja he olisivat valmiita tekemään lastensa eteen mitä vain.

"mä elän niinku lasten ehdoilla tai silleen niinku et lapsethan mulle on kaikki kaikessa" (P3, Ä)

"No lapsihan nyt on, sehän on mun elämäni se keskipiste et hänen Mikon ympärillähän tää pyörii tää arki ja meiän elämä että. Mut et se mut mun mielestä et hän on se myöskin se mun elämäni ilo kyl myös että ja elämän onni. Et näin on. (P5, Ä)

Kun vanhemmilta kysyttiin mikä heitä huolestuttaa lapsissaan, tuli esiin koulu-käyttäytymiseen liittyviä asioita. Tämän lisäksi vanhemmat huolehtivat lapsen menneisyyden vaikutuksesta, jos lapsella oli tapahtunut jotain vaikeaa pienenä tai tulevaisuudesta sen puolesta, meneekö kaikki hyvin. Vanhemmille oli tärkeää lapsen kokemus ehjästä perheestä ja he kokivat huonoa omaa tuntoa avioerosta, isähahmon puuttumisesta tai muista asioista joiden tiesivät olevan mahdollisesti myöhemmälläkin iällä vaikeita lapselle. Myös muut asiat, esimerkiksi pitkään töissä oleminen tai muu mitä itse teki vanhempana, tuotti vanhemmille

tuskaa lapsen puolesta. Vanhemmat saattoivat kokea hyvinkin voimakkaita kielteisiä tunteita.

”...kyllähän se sitten vaikuttaa omaankin, omaankin olemiseen ja tekemiseen ja ajatteluun.” (P4, Ä)

”...se oli aika vaikeeta itelle sit ja jotenki sit et se on vaan se pari tuntii mitä sä oot sit siinä arjessa et aamulla lähetään ja illalla tullaan et sit jo onkin nukkumaanmeno-aika. Et kyl mä muistan et se oli, se oli tosi silleen niinku kurjaa aikaa ja kauhee se syyllisyys ku sä meet hakeen lasta ja se istuu siellä pimeessä marraskuussa hiekkalaatikon reunalla ja kello on niinku puol viis ja. Jotenki se oli se oli kyllä ihan äärimmäisen sydäntäraastavaa...” (P5, Ä)

Vanhemmat näkivät lapsissaan myös joitakin huonoja asioita, kuten se ettei aikaa ollut puolisolle, ystäville tai muille ihmisille lähipiirissä niin paljon kuin olisi halunnut. Huonoina asioina tuli myös se jos lapsi ei käyttäytynyt kunnolla tai jos itse oli väsynyt. Monet kielteiset asiat liittyivät jollain tavalla vanhempaan itseensä. Esimerkiksi se jos lapsi haukkui vanhemman tekemää ruokaa tai uuvutti vanhempaa toiminnallaan. Yhtenä asiana nousi myös vauva-ajan uuvuttavuus, ennen kaikkea yhden vanhemman perheissä. Huonoja puolia ei kuitenkaan tullut esille yhteensä kuin aivan muutama.

”Tokihan se niinku varsinkin se vauva-aika nii on ollu aika rankkaa ja monenlaista et eihän tää niinku siltavalla niinku todellakaan mikään helpoin helpoin tie sitte kaiken kaikkiaan niinku oo ollu et niinku Mikko oli aika nukku aika huonosti vauvana pitkään et varmaan puoltoista vuotta. Et oli sellanen väsymys mikä varmaan joka tapauksessa on mut et sit tää arjen pyörittäminen siinä aikalailta yksin. Nii et silleen ku muistelee niitä ihan vauva-aikoja nii huomaa kyl et on ollu aika niinku kovilla et välillä niinku miettii et mites siitä on niinku selviytyny.” (P5, Ä)

Yhteenvedon selvennän, että lapsen toimijuuden ulottuvuudet joita tutkimuksessa tuli aineiston pohjalta selkeänä esille, olivat lapsen valinnat, aloitteellisuus, luovuus, yhteistoimijuus, osallisuus perhearjessa, vastustus, autonomian puolustaminen, oma tahto, totteleminen, neuvottelemisen, sääntöjen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet. Kokosin näistä ulottuvuuksista taulukon 7 (sivu 53) ja pohdin sen avulla, miten nämä ulottuvuudet ilmenevät erilaisissa perheissä.

5.5 Erot toimijuuden muodoissa lasten välillä

Seuraavaksi käyn läpi erosivatko lasten toimijuuden ulottuvuudet tutkimissani perheissä jollain tavalla toisistaan. Tarkastelen miten eri toimijuuden muodot ilmenivät eri perheissä. Taulukon 7 eri toimijuuden muodot määräytyivät toimijuuden ulottuvuuksien nelikentän (taulukko 6, sivu 38) ja siihen liittyvien alaulottuvuuksien pohjalta. Lapsen toimijuuden ulottuvuudet olivat lapsen valinnat, aloitteellisuus, luovuus, yhteistoimijuus, osallisuus perhearjessa, vastustus, autonomian puolustaminen, oma tahto, totteleminen, neuvotteleminen, sääntöjen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet. Tarkastelin taulukkoa 7 eri perheiden lasten kannalta niin, että toimijuuden muodon oli näyttävä selkeästi lapsessa ja muodostin näistä kokonaisuuksia, toimijuusprofiileja. Toimijuusprofiileita olivat *omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili* sekä *vallankäytön toimijuusprofiili*.

TAULUKKO 7. Lapsen toimijuuden muodot erilaisissa perheissä

Toimijuus	P1	P2	P3	P4	P5
Valinnat	X	X	X	X	X
Aloitteellisuus	X	X	X	X	X
Luovuus	X	X	X	X	X
Yhteistoimijuus	X	X		X	X
Osallisuus perhearjessa	X	X		X	X
Vastustus	X		X	X	
Autonomian puolustaminen	X	X	X	X	X
Oma tahto	X	X	X	X	X
Totteleminen	X	X	X	X	X
Neuvotteleminen	X		X	X	
Sääntöjen noudattaminen	X	X	X	X	X
Vaikutusmahdollisuudet	X		X	X	X

5.5.1 Omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili

Omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili oli kolmen perheen lapsilla: Leevillä, Millalla ja Mikolla. Heille yhteistä oli omaehtoinen aktiivisuus ja itsenäisyys perhearjessa. Leevin perhe (P1) oli viiden hengen perhe. Leevillä oli kaksi vanhempaa sisarusta. Hänen kohdallaan tulivat esille kaikki taulukon 7 toimijuu-

den ulottuvuudet, mutta vahvimpana toimijuuden muotona esiintyivät valinnat eli eniten toimijuuden tilanteita Leevin kohdalla kertyi valintojen tekemiseen. Vanhemmat kertoivat Leevin olevan määrätietoinen poika, jonka lisäksi Leevi osoittautui myös vahvaksi leikin ohjaajaksi, joka tekee valinnat leikkejä koskien.

”Täällä on vessa. Tässä on kylppäri. Tässä on toinen ovi” (P1, L)

Myös aloitteellisuus, luovuus, yhteistoimijuus ja osallisuus ilmenivät perheen aineistoissa. Osoituksena yhteisten hetkien tärkeydestä ja halusta osallistua perheen arkeen oli, että Leevi oli ottanut paljon valokuvia perheenjäsenistään. Myös vastustaminen ja autonomian puolustaminen tulivat tasaisesti esille Leevin arjessa sekä hänen itsensä ilmentämänä, että vanhempien kertomana. Oma tahto oli Leevillä vahvaa. Myös tämä sopii sekä Leevistä leikkimateriaalin perusteella saatuun kuvaan että vanhempien kertomiin asioihin. Totteleminen, neuvotteleminen ja sääntöjen noudattaminen toteutuivat kaikki Leevin kohdalla, jonka lisäksi hänellä oli myös vaikutusmahdollisuuksia vanhempiinsa. Näin ollen Leevin toimijuudelle leimallista oli omaehtoisuus niin valintojen tekemisessä, aloitteellisuutena sekä aikuisen haastamisena.

Millan perheeseen (P2) kuuluivat Milla, hänen isänsä, vauvaikäinen puolisisarus ja äitipuoli. Millan isä teki työkseen kiinteistöhuoltoa, joka hänen tapauksessaan tarkoitti usein yötoita. Valintojen tekeminen tuli esille Millan kohdalla, mutta kaikista vahvimpana näkyi aloitteellisuus hänen kohdallaan. Sekä Millan, isän että äitipuolen aineistoissa ilmeni, kuinka hän muun muassa puki ja siivosi oma-aloitteisesti.

”Ite aika hyvin, että mä käyn vaan sen herättämässä, ni se pukee päälle ja pesee hampaansa ja harjaa hiukset, ja lähdetään päiväkotiin. Hän on sillein ihan omatoiminen, että koko ajan enemmän” (P2, I)

Myös luovuus ilmeni Millan aineistoissa leikin perusteella. Yhteistoimijuus ja osallisuus arjessa eivät sen sijaan tulleet esiin Millan kohdalla lähes ollenkaan. Tämä näkyi siinä että hän oli paljon omissa oloissaan ja hyvin itsenäinen, eikä

ottanut itse paljon kontaktia vanhempiinsa. Hänellä oli itsenäisesti tehtäviä koti- töitä, mutta ei osallistunut yhdessä tekemiseen ja yhdessäoloon. Myöskään vastustus ei tullut suuresti esille Millan perheen aineistoissa.

Autonomian puolustaminen, oma tahto ja totteleminen tulivat perheen aineistoissa esille, mutta eivät kovin vahvoina. Säännöistä neuvottelemisen sijaan perheen aineistossa korostuivat kuvaukset sääntöjen noudattamisesta. Erityisesti vanhemmat pitivät tätä tärkeänä. Huomionarvoista on, että aineistossa ei näkynyt Millan vaikutusmahdollisuuksia vanhempiinsa, sillä vanhemmat puhuivat lähinnä perheestä kokonaisuutena ja avioliitostaan arkea voimauttavana tai haastetta tuovana asiana. Tyttö vanhempien tunteiden tuottajana tuli esille vain vähän. Ainoa missä se tuli kunnolla esille, oli äitipuolen huoli siitä miten tyttö reagoi äitipuoleen tullessaan murrosikänsä.

Mikon perheeseen (P5) kuului Mikon lisäksi äiti. Valinnat, aloitteellisuus ja luovuus tulivat kaikki esille Mikon perheen aineistoissa. Näistä vahvimpana ilmeni Mikon luovuus toimijuutena, joka ilmeni hänen leikkiaineistoissaan. Hänellä on aineiston perusteella vilkas mielikuvitus ja hän otti tutkimuksessa käytetyn Illi-apinan kaverikseen esimerkiksi pelatessaan muistipeliä.

”Illin kans me ollaan hyvä joukkue!” (P5, L)

Myös yhteistoimijuus ja osallisuus perhearjessa tulivat ilmi Mikon perheen aineistoissa. Vastustus ei tullut Mikon kohdalla esille juuri ollenkaan. Mikko on ollut hyvin toivottu lapsi ja on äidille lähes koko elämän sisältö.

”Mikko on hyvin odotettu ja hyvin suunniteltu ja hyvin toivottu, toivottu pieni, pieni poika...” (P5, Ä)

Mikolla on aineiston pohjalta selvät mielipiteet siihen mikä on missäkin ja mitä seuraavaksi tapahtuu. Tämä tukee autonomian puolustamisen ja oma tahdon vahvuutta, jotka molemmat ilmenivät perheen aineistoissa. Aineistojen perusteella Mikko totteli äitiään kun taas neuvottelua ei ilmennyt. Myös sääntöjä Mikko noudatti kyseenalaistamatta. Vaikutusmahdollisuudet täyttyivät Mikon

kohdalla. Tässä perheessä lapsen vaikutusmahdollisuudet vanhempaan tulivat kaikista vahvimmin esille.

5.5.2 Vallankäytön toimijuusprofiili

Vallankäyttöön liittyviä toimijuuden tilanteita oli erityisen paljon kahdessa tutkimusperheessä. Yhteistä oli lapsen vallan, vastustuksen ja oman tahdon korostuminen perheen arjessa. Eetun perhe (P3) oli yhden vanhemman perhe, joka muodostui Eetu-pojan lisäksi äidistä ja kahdesta isosisaruspuolesta. Valintojen tekeminen tuli esiin Eetun perheen aineistoissa lähinnä Eetun leikkien lomassa. Eetun pelaamat tietokonepelit tulivat leikissä moneen kertaan esiin ja niillä oli aineiston perusteella vaikutus hänen leikkeihinsä siinä mielessä, mihin leikkien aiheet ajautuivat. Myös aloitteellisuus, luovuus ja yhteistoimijuus tulivat aineistoissa välillä esiin.

Osallisuus perhearjessa oli ainoa toimijuuden ulottuvuus, jota ei Eetun kohdalla ilmennyt kovin paljon. Välillä Eetu kyllä osallistui kotitöihin, mutta ei yhdessä äitinsä kanssa. Eetu katsoi äitinsä kanssa joka arkipäivä televisiota samaan aikaan kun he söivät ruoan, jolloin ruokailuun liittyvää osallisuutta ja yhdessäoloa ei ollut.

”puol kaheksan aikaan ku se rupee syömään iltapalaa nii se syö sen olohuoneessa”
(P3,Ä)

Vastustus, autonomian puolustaminen, oma tahto, totteleminen, neuvotteleminen, sääntöjen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet tulivat kaikki esiin tasaisesti Eetun aineistoissa. Näistä oma tahto oli Eetun kohdalla kaikista vahvin.

Aadan perhe (P4) oli rakenteeltaan ydinperhe. Aadan kohdalla toteutuivat kaikki taulukon 7 toimijuuden muodot. Valinnat, aloitteellisuus, luovuus, yhteistoimijuus ja osallisuus perhearjessa ilmenevät tasaisesti perheen arjessa sekä Aadan että vanhempien aineiston perusteella. Vastustus, autonomian puolustaminen ja oma tahto korostuivat Aadalla konfliktitilanteissa. Vanhemmat ker-

toivat Aadan olevan toimijuudeltaan vahva ja temperamenttinen ja koettelevan rajojaan.

”sellanen touhukas, touhukas ja uppiniskanen ja vähän, että se hakee niitä rajojaan” (P4,I)

Myös totteleminen, neuvotteleminen, sääntöjen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet toteutuivat Aadan kohdalla, mutta eivät yhtä vahvana kuin edellä mainitut toimijuuden muodot.

6 POHDINTA

Tutkimukseni tarkoituksena oli tutkia lapsi-vanhempisuhteiden kaksisuuntaisuutta ja lasten toimijuutta perheiden arjessa. Tarkoituksena oli selvittää toimijuuden tilanteita perhearjessa, lapsen toimijuuden suhdetta vanhemman toimijuuteen ja eroja toimijuuden muodoissa lasten välillä erilaisissa perheissä.

6.1 Lasten toimijuuden muodot ja niiden erot erilaisissa perheissä

Aineistonani oli viisi Pienten lasten perhearki ja myönteinen vanhemmuus -projektista valikoitua perhettä. Tutkimukseni oli monimenetelmällinen, eli käytin haastatteluja, leikkiä ja valokuvia tutkimukseni aineistonkeruussa. Tutkin sekä yhtä lasta jokaisesta perheestä, että perheiden isiä ja äitejä. Yhteensä tutkittavanani oli kolme poikaa, kaksi tyttöä, kolme isää, neljä äitiä ja yksi äitipuoli. Lasten iät vaihtelivat neljästä ikävuodesta kuuteen ikävuoteen. Tutkittavien sukupuolella, iällä, vanhempien koulutustaustalla tai työllä ei ollut merkitystä tutkimuksen tuloksiin.

Tutkimukseni päätulokset kiteytin toimijuuden nelikenttään (ks. taulukko 6 sivu 38), johon kokosin aineistoista toimijuuden tilanteiden kautta löytämäni toimijuuden ulottuvuudet. Niitä olivat lapsen omaehtoinen toimijuus, lapsen valta ja vastustus toimijuutena, lapsen ja vanhemman yhteistoimijuus sekä lapsen vaikutusmahdollisuudet. Lapsi-vanhempisuhteiden kaksisuuntaisuus vaihteli toimijuuden ulottuvuuden mukaan lapsen ollessa aktiivinen toimija jokaisen ulottuvuuden kohdalla suhteessa vanhempansa toimijuuteen. Tutkimukseni tuloksena löysin myös eroja toimijuuden muodoissa lasten välillä erilaisissa perheissä, joiden pohjalta muodostin kaksi toimijuusprofiilia: omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiilin ja vallankäytön toimijuusprofiilin.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että lapsella on vahva toimijuus suhteessa vanhempiinsa. Tässä tapauksessa voi siis sanoa, etteivät muun muassa Giddensin ja Durkheimin väitteet siitä, ettei lapsella ole toimijuutta tai että lapsi on kuin tyhjä

taulu (Kuczynski 2003a; Kuczynski 2003b) päde tähän tutkimukseen. Sen sijaan tutkimukseeni osallistuvat lapset olivat määrätietoisia, aloitteellisia ja tekivät itsenäisiä päätöksiä.

Aiemmin lapsi-vanhempisuhdetta tutkittaessa on ajateltu, että vanhemmat ovat aktiivisia toimijoita ja lapset passiivisia kasvatuksen kohteita (De Mol & Buysse, 2008a; Sevón, 2015). Tämän tutkimuksen tulosten mukaan lapsen toimijuus oli hyvin vahvaa perheiden arjessa. Kaikkia toimijuuden tilanteita yhdisti tässä tutkimuksessa lasten tasa-arvoinen toimijuus suhteessa vanhempiinsa. Aikaisemmat tutkimukset, joissa korostetaan yhä enenevässä määrin lapsen ja vanhemman tasa-arvoa toimijuudessa (De Mol & Buysse, 2008a; Bjerke, 2011b; Bornstein, 2009), tukevat tätä.

Tarkasteluissani oli pääosassa lapsen toimijuus, mutta kaksisuuntaiseen vuorovaikutussuhteeseen paneutumisen vuoksi oli tärkeää myös lapsen toimijuus suhteessa aikuisen toimijuuteen. Lapsi-vanhempisuhteessa näkyi monenlaista toimijuutta eri tilanteissa, joissa kaikissa vuorovaikutussuhde oli hieman erilainen. Vuorovaikutussuhteen luonne vaihteli ulottuvuuden mukaan vanhemman jäädessä kahdessa ulottuvuudessa passiiviseksi sivustaseuraajaksi. Kuczynskin (2003a) systeminen kausaaliteetti vahvistaa vuorovaikutussuhteen muuttumista, sillä siinä on kyse siitä, kuinka lapset ja vanhemmat jatkuvasti muuttavat toinen toistaan. Hänen mukaansa myös ympäristötekijät ja tausta vaikuttavat suhteeseen, sillä yksilön riskifaktori tai taustalla olevat ristiriidat saattavat muuttaa suhdetta. Jokainen yksilö tuo vuorovaikutussuhteeseen omia kokemuksia (Umberson, Pudrovska & Reczek, 2010).

Toimijuuden ulottuvuuksista lapsen omaehtoinen toimijuus, eli lapsen valinnat ja aloitteellisuus sekä lapsen toimijuus luovuutena, tulivat hyvin esille tutkimuksessani. Toimijuus ilmeni esimerkiksi leikin ohjaamisena ja päätöksinä mitä milloinkin tapahtuu ja mikä lelu menee millekin paikalle. Kyky ymmärtää ympäristöään, tehdä valintoja ja muutoksia on toimijuutta myös aikaisemman tutkimuksen valossa (Kuczynski, 2003a).

Valintojen lisäksi aloitteellisuus ja oman mielipiteensä esille tuominen tulivat tutkimuksessani esille perheiden arjessa. Henkilön oma ääni, ainutlaatuiset näkökulmat ja eletyt kokemukset ovatkin Umbersonin, Pudrovskan ja Reczekin (2010)

mukaan osa toimijuutta. Toimijuuden on todettu tarkoittavan myös tarkoituksenmukaista käytöstä, joka on usein liitetty vahvasti valintoihin ja aloitteellisuuteen (Kumpulainen ym., 2013; Sevón, 2015; Kuczynski, 2003a). Lisäksi lasten ja vanhempien aineistoissa tuli esille myös paljon oivalluksia, jotka olivat osoituksia lapsen toimijuudesta luovuutena ja mielikuvituksena. Luovuus on aikaisemmankin tutkimuksen mukaan liitetty toimijuuteen (Kuczynski, 2003a).

Toinen toimijuuden nelikentän ulottuvuus oli tutkimuksessani lapsen valta ja vastustus toimijuutena. Se piti sisällään lapsen autonomian puolustamisen ja oman tahdon sekä tottelemisen, neuvottelemisen ja sääntöjen noudattamisen. Aineiston perusteella lapset puolustivat autonomiaansa tuoden selkeästi oman mielipiteensä esille kertomalla jos jokin asia ei käynyt tai miellyttänyt ja suojelivat tällä tavalla itseään. Raunion (2008) tutkimuksissa oppilaiden kokema tilanteen hallinta toi heille sisäistä valtaa, autonomiaa, ja sitä kautta toimijuus vahvistui.

Lapsen oma tahto näkyi tutkimuksessa hyvin yhtenä toimijuuden muotona. Aikaisempien määritysten mukaan lapsen oma vapaa tahto ja sen toteuttaminen ovat osa lapsen toimijuutta (Kumpulainen ym., 2013). Vanhemmat kertoivat myös tilanteista, joissa lapsen käyttäytyminen näkyi suoraan vanhemman käytöksessä. Lapsen valta vanhempaan tuli esiin esimerkiksi riitatilanteissa, joissa vanhempi ei osannut käsitellä lapsen suuttumuksen itsessään herättämiä kielteisiä tunteita. Vanhempi hermostui jos lapsi ei totellut ja lapsi saattoi koetella vanhempaa kiukuttelemalla. Lapsi ilmaisi omaa tahtoaan ristiriitatilanteessa ja toi esille tällä tavalla toimijuuttaan. Myös muiden vastaavien tulosten pohjalta lapset ovat aktiivisia toimijoita, jotka harjoittavat omaa valtaansa aikuisiin (Punch, 2005).

Yhä enemmän lapsi-vanhempisuhte näyttäytyi tutkimuksessani neuvottelevana ja lapsi itse osoitti toimijuuttaan esimerkiksi vastustamisen kautta. Perhesuhteiden neuvottelevimmiksi muuttumisesta (Sevón & Notko, 2008) on seurannut vanhempien auktoriteettiaseman kyseenalaistaminen (Rönkä ym., 2009). Aikaisempien aiheeseen liittyvien artikkelien pohjalta lasten voima ja kyky neuvotella ovat kasvaneet ajan saatossa, jonka lisäksi lapsen ja vanhemman yhteistyö on lisääntynyt konfliktitilanteiden selvittelyssä (Jensen & McKee, 2003; Kuczynski, 2003a; Bjerke, 2011b).

Osassa toimijuuden tilanteita näkyi vielä perinteinen auktoriteettikäsitys ja vanhemman valta. Tilanteet olivat leikeissä usein yhteydessä hampaiden pesuun, hiusten harjaamiseen, ruokailutilanteisiin tai muihin arkisiin ja pieniin asioihin. Myös sääntöjen asettaminen oli aineistossa tästä esimerkkinä. Lapsilla tuntui olevan tietty kuva siitä miten heidän tulisi käyttäytyä ja jos he eivät käyttäydy tai tee kuten vanhempi sanoo, vanhempi suuttuu. Näissä tilanteissa lapsi-vanhempisuhte oli vielä ylhäältä alaspäin suuntautuva, eli aikuinen tukahdutti lapsen toimijuutta käskemällä ja olemalla itse auktoriteetti. Gjerstadin (2009) jaottelun perinteinen, traditionaalinen auktoriteetti tukee tätä. Merkkinä siitä että perinteinen auktoriteetti on vasta vähitellen rikkoutumassa on, että vielä vähän aikaa sitten lapset ovat ottaneet vanhemman vallan vastaan ollen passiivisia toimijoita (Sevón, 2015). Kuten aineistosta käy ilmi, rajoittaa perinteinen ajattelu edelleen jonkin verran lapsen toimijuutta.

Tutkimuksessa oli myös tilanteita, joissa lapsi tahtoi tahallaan koetella vanhempiaan pitäen itsepäisesti omasta päätöksestään kiinni. Lapset osasivat ilmaista hyvin harmistumisensa ja muut tunteet tilanteissa, jotka kokivat epäreiluksi itseään kohtaan. Sääntöjen vastaisesti toimiminen oli yksi tapa, jolla lapset toteuttivat toimijuuttaan. Tätä tukeekin Foucaultin muistutus PUNCHIN (2005, 4) artikkelissa siitä että siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa. Lapset osaavat ehkäistä heihin kohdistuvaa valtaa. Aineistossa tuli esiin lapsen toimijuutena toisaalta myös se, kuinka lapsi omasta tahdostaan tottelee vanhempaansa tai toimii sääntöjen mukaisesti. Gjerstadin (2009) jaottelun karismaattinen ja persoonallinen auktoriteetti, eli se kuinka lapset tahtovat itse totella, tukee tätä.

Vanhempien haastatteluissa käsiteltiin vanhemmuutta ja auktoriteettia. Gjerstadin (2009) laillinen, asemaan perustuva auktoriteetti sopii yleisesti vanhemmuutta kuvaavaksi, sillä sen mukaan auktoriteetti määräytyy automaattisesti vanhemmuuden kautta. Ihannevanhemmuutta pohtiessaan vanhemmat tulivat siihen tulokseen, että heidän mielestään vanhemman auktoriteetti ja heidän asettamansa rajat tuovat tietyissä raameissa turvaa lapselle. Gjerstadin (2009) Aikaisempi tutkimus tukee tätä, sillä se tuo esille auktoriteetin mahdollisuuden lasten kehitystä tukevana, kunhan sitä ei sekoiteta valtaan (Gjerstad, 2009). Gjerstadin (2009)

jaottelun asiantuntemus- ja kokemuksellisuusauktoriteetti, eli auktoriteetti joka määräytyy taitojen ja asiantuntemuksen kautta, vahvistaa tätä vanhempien omaa reflektointia auktoriteetistaan. Perheet hyötyvät siitä jos auktoriteettisuhde on demokraattinen ja päätökset tehdään yhdessä. Vanhemman toteuttaessa auktoriteettiaan välittävällä, lapsilähtöisellä tavalla, seuraa siitä parhaimmillaan läheinen ja opettavainen kohtaaminen lapsen kanssa. (Bjerke, 2011b.)

Kolmas toimijuuden nelikentän osa-alue, lapsen ja vanhemman yhteistoimijuuden tilanteet, piti tutkimuksessani sisällään lapsen osallisuuden perhearjessa ja yhteiset tärkeät hetket. Lapset osallistuivat perheiden arjessa lähinnä kotitöihin. Tavallista oli myös lasten osallistuminen arkisiin päätöksiin, kuten ruokavalintoihin. Aikaisempien tutkimusten mukaan sukupolvien välisistä tehtävistä arjessa on tullut jaetumpia (Sevón & Notko, 2008), jonka lisäksi tutkimukset osoittavat, että niin kauan kun lapset pääsevät itsekin osallistumaan päätöksentekoon, he ovat tottelevaisempia. Erityisesti ruokaan liittyviin valintoihin osallistuminen oli lapsille tärkeää. (Bjerke, 2011b.) Tämä tukee tutkimukseni tuloksia, joiden mukaan monet perheiden tärkeistä yhteisistä tilanteista liittyivät ruokailutilanteisiin. Ne olivat aineiston perusteella niitä hetkiä, jolloin useimmiten koko perhe oli koossa ja siksi niin tärkeitä.

Juuri ruokailurytmejä arjessa korostavat myös Rönkä, Malinen ja Lämsä (2009) sekä Day (2010). Erityisesti ruokailutilanteiden tärkeyttä perheiden yhteen saattamisena kiireen keskellä tukevat myös muut tutkimukset (Rönkä & Sallinen, 2008; Campos, Graesch, Repetti, Bradbury & Ochs, 2009). Ruokailutilanteet ovat luonnollinen hetki istua yhdessä ja olla läsnä toisille perheenjäsenille. Juuri yhdessäolo on se mikä kätkeytyy itse ruokailun taakse. Ruokailutilanteet heijastuivat tutkimukseni tulosten mukaan myös lasten leikkiin heidän matkiessaan vanhempiaan ruoanlaitossa ja esittäessään ruokailuja.

Aineistossa korostui yhteisen ajan jakaminen ja yhteisen toiminnan merkitys sekä lapsille että vanhemmille. Arkiset asiat, kuten nukkumaan laitto iltasatuineen olivat lapsille kaikista tärkeimpiä. Tätä tukevat myös muut tutkimustulokset merkityksellisimmistä rutiineista (Day, 2010). Tällaiset jokapäiväiset asiat, rutiinit, toivat vanhemman kokemuksen perusteella turvaa lapselle.

Läheisyys vanhempien kanssa halailuna ja sylissä istumisena oli aineiston mukaan lähes kaikissa perheissä tärkeä yhdessäolon muoto. Läheisyys tuli esille myös tutkimuksissa, jossa vanhemman halaus töihin lähtiessä oli olennainen osa lapsen päivää (Dayn, 2010). Perhesuhteiden läheisyys, pysyvyys ja lämpö ovat yhä tärkeämpiä arjen keskellä (Rönkä ym., 2009) ja perheiden arjessa näkyy yhä enenevässä määrin rakkaus, kiintymys, hoiva ja tuki (Punch, 2005; Oliphant & Kuczynski, 2011). Kuczynskin (2003a) yhteensopeutuvuuden mukaan lapset ja vanhemmat ovat sulautuneita toisiinsa, vaikka eivät näkisikään toisiaan koko aikaa. Yhteinen aika lasten kanssa oli tutkimukseni mukaan myös vanhemmille voimauttavaa. Tästä vahvistuksena tutkimustulokset, joiden pohjalta raskas arki vaatii rentouttavaa aikaa perheen parissa (Rönkä, Malinen, Sevón, Kinnunen, Poikonen & Lämsä, 2009; Rönkä & Sallinen, 2008).

Lapsen vaikutusmahdollisuudet, toimijuuden nelikentän neljäs kokonaisuus, sisälsi lapsi-vanhempisuhteen transaktionaalisuuden ja lapsen vanhemman tunteiden tuottajana. Tutkimukseeni osallistuneiden perheiden dynamiikka oli muuttuvaa ja sen lisäksi että vanhemmat toteuttivat kasvatustaan ja auktoriteettiaan, myös lapsilla oli vaikutusmahdollisuuksia. Vanhemmat toivat esille, että lapset itsessään jo muuttavat heidän suhtautumistaan elämään ja ikään kuin kasvattavat vanhemmiksi. Aikaisemmat tutkimukset vahvistavat tätä todistamalla, että suhteen eri osapuolten ollessa yhteydessä toisiinsa he muuttavat toistensa ajatuksia, käyttäytymistä ja emootioita (De Mol & Buysse, 2008a). Myös Kuczynski (2003a) ja Bornstein (2009) ilmentävät tätä puhumalla transaktionaalisuudesta, eli siitä kuinka lapsi ja vanhempi muuttavat toinen toistaan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Lapsi-vanhempisuhteessa sekä vanhemmilla että lapsilla on enemmän vaikutusmahdollisuuksia kuin monissa muissa ihmisten välisissä suhteissa (Kuczynski, 2003a).

Tutkimuksessani lapsi oli vanhempien tunteiden tuottaja. Tämä ilmeni tutkimuksessa siinä, kuinka lapsi sai vanhemmassa aikaiseksi myönteisiä tai kielteisiä tunteita omalla toiminnallaan. Vanhemmat kokivat lasten olevan palkitsevinta omassa elämässään ja toisaalta aiheuttavan myös kovempaa huolta kuin mikään muu. Lisäksi he kokivat huonoa omaatuntoa ollessaan pois lasten luota. De Mol ja Buysse (2008b) ottavat kantaa vaikutusmahdollisuuksiin sanoen mahdollisuuden

vaikuttaa johonkuhun toiseen olevan elintärkeää suhteen toimimiselle ja kehittymiselle.

Vanhempien haastatteluissa tuli esiin, että he välittävät lastensa mielipiteistä, jotka koskevat heidän omaa toimintaansa ja näiden asioiden vuoksi vanhempien vallankäyttö rajoittuu. Tässä näkee, kuinka lapset vaikuttavat vanhempiinsa epäsuorasti tekemättä mitään. Lisäksi haastatteluissa tuli ilmi, kuinka lapsella on vaikutusmahdollisuuksia vanhempiinsa jo ennen syntymäänsä. Jo silloin vanhemmat alkavat huolehtia ja iloita ja he saattavat odotuksenkin aikana jo muuttua. Uuden sosiologian mukaan ajattelussa lapsella on kyky tehdä muutos, olla aktiivinen toimija ja vaikuttaa vanhempiensa käytökseen jo hedelmöitymisestä lähtien (Kuczynski, 2003b).

Viimeisenä pohdin tutkimuksessani toimijuuden muotojen vaihtelua lasten välillä erilaisissa perheissä. Valikoimani viisi perhettä olivat rakenteeltaan erilaisia. Kaksi oli kahden vanhemman ydinperheitä, yksi oli uusperhe ja kaksi oli yhden vanhemman perheitä. Erilaisten perheiden yleistymisen on nykyäikaa (Clarke & Joshi, 2003; Day, 2010). Toimijuuden muodot joita tarkastelin lapsikohtaisesti, olivat toimijuuden nelikentän pohjalta lapsen valinnat, aloitteellisuus, luovuus, yhteistoimijuus, osallisuus perhearjessa, vastustus, autonomian puolustaminen, oma tahto, totteleminen, neuvottelemisen, sääntöjen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet. Näiden pohjalta muodostin kaksi toimijuusprofiilia, joita olivat omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiili ja vallankäytön toimijuusprofiili.

Omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiilissa painottui valintojen tekeminen, aloitteellisuus ja luovuus, kun taas vallankäytön toimijuusprofiilissa ne eivät olleet suuressa roolissa. Yhteistä toimijuuden ilmenemisessä oli omaehtoisessa toimijuusprofiilissa, ettei vastustusta ja neuvottelua ilmennyt lähes ollenkaan. Vallankäytön toimijuusprofiilissa taas suurimpia toimijuuden muotoja olivat vahva oma tahto, vastustus ja autonomian puolustaminen. Yhteistoimijuus ja osallisuus perhearjessa tulivat omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiilissa tasaisesti esiin ja vallankäytön toimijuusprofiilissa ne eivät ilmenneet juuri lainkaan. Vaikutusmahdollisuudet ilmenivät omaehtoisen toiminnan toimijuusprofiilissa osalla hyvin vahvana ja osalla

eivät ollenkaan, kun taas vallankäytön toimijuusprofiilissa niitä esiintyi tasaisesti perhearjessa.

Tämän tutkimuksen perusteella lasten toimijuuden muodot ovat moninaisia ja vaihtelevat lasten sekä perheiden välillä. Koska lapsen toimijuus muodostuu aina suhteessa toisiin ihmisiin, tässä tutkimuksessa suhteessa vanhempiin, vuorovaikutus voi antaa mahdollisuuksia, mutta myös rajoittaa lapsen toimijuutta. Keskeinen sanoma tutkimuksessani on, että lapsi on aktiivinen toimija suhteessa vanhempiinsa toimijuuden muotojen vaihdellessa tilanteen mukaan. Erilaiset määrittelyt ja toimijuuden -käsitteen tutkiminen ovat tarpeen tämän monimutkaisen käsitteen hahmottamisessa. Tässä tutkimuksessa perehdyin lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuuteen painopisteenä lapsen toimijuus, toimijuuden eri ulottuvuudet ja eroavaisuudet lasten välillä erilaisissa perheissä ja pääsin syventymään aihealueeseen. Tutkittavaa toimijuuteen liittyen on kuitenkin vielä paljon jatkossakin.

6.2 Jatkotutkimusaiheet

Pienten lasten perhearjaksi ja myönteinen vanhemmuus -tutkimusprojektin aineistossa nousee esiin vanhempien lisäksi muitakin lapselle tärkeitä henkilöitä. Aineiston pohjalta voisi tutkia sisarussuhteita, sisarusten välistä toimijuutta ja mikä toimijuuden mahdollisiin eroihin vaikuttaa. Näiden tärkeiden ihmisten merkitystä ja sitä keitä he ovat, isovanhemmat, kummit, ystävät ja niin edelleen olisi mielenkiintoista tutkia.

Oli mielenkiintoista lukea lasten materiaaleja, koska lasten luovuus toimijuuden muotona ja asiat joita lapsi arjestaan poimii leikkiin, ovat hämmästyttäviä elementtejä. Leikkiä voisi jo pelkästään tämän aineiston pohjalta tutkia monin eri tavoin. On huomionarvoista, miten ne asiat mitä lapsi kokee, tuntee, kuulee ja tekee arjessaan, ilmenevät leikissä. Tässä tutkimuksessa analysoin esimerkiksi ruokailuihin liittyviä asioita leikissä. Asiat yhdistyvät jollain tavalla ja säteilevät leikkiin. Esimerkiksi yhden perheen kohdalla tilanteessa, jossa kissa oli kuollut ja kaveri ollut ilkeä, yhdistyi tämä leikissä niin että kaveri kuoli.

Tutkimuksessani kävi ilmi, että lapsi-vanhempisuhte on dynaaminen. Sen lisäksi että vanhemmat kasvattavat sekä opettavat lapsiaan ja lapset ottavat heistä mallia, myös lapset muuttavat vanhempiaan. Lisäksi myös ympäristö muuttaa sekä lapsia että vanhempia. Tämä transaktionaalisuus oli loppujen lopuksi yksi tutkielmani ydinasioita lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuudessa. Jatkotutkimusaiheena olisi hyvä esimerkiksi se, millaista lasten toimijuus on viiden tai kymmenen vuoden päästä. Jos kerran lapset ja vanhemmat muuttavat toinen toistaan jatkuvasti vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, muuttuuko myös toimijuus vai onko se sisäänrakennettua?

Jatkossa voisi tutkia myös, onko perhemuodolla ja perheen taustalla yhteyttä lapsen toimijuuteen. Haasteeksi tutkimuksessani osoittautui se, etteivät vanhempien ja lasten kertomat asiat taustastaan vaikuttaisi analyysiini. Perheissä tuli osaksi todella arkaluontoisia asioita esiin, mutta tässä tutkimuksessa ne täytyi kuitenkin sulkea pois mielestä. Tutkimuskysymysteni kannalta perheiden tausta tai perhemuoto ei ollut oleellinen, mutta tämän saman aineiston pohjalta voisi tehdä jatkotutkimusta aiheesta. Siinä tapauksessa täytyisi löytää eettinen keino analysoida perheitä, sillä olisi ehdotonta ettei perheitä kuitenkaan tunnistettaisi.

Yksi hyvä aihe olisi tutkia muutosten merkitystä pienen lapsen elämään. Tutkimuksessani huomasin, että muutokset lapsen elämässä vaikuttivat lapsen toimijuuteen. Hyvätkin muutokset saattavat laittaa pienen lapsen elämän mullin mallin, puhumattakaan isoista ja vaikeista asioista lapsen taustassa. Näitä asioita olisi hyvä tutkia lisää ja panostaa niihin lapsen hoidossa. Omassa tutkimuksessani en loppujen lopuksi huomionnut näitäkään toimijuuteen vaikuttavia taustatekijöitä, joten nämä löydökset jäivät pois analyysistä.

Lapsi-vanhempisuhteen kaksisuuntaisuus ja lapsen toimijuus perhearjessa ovat moninaisia aiheita, joihin liittyviä tekijöitä voisi tutkia vielä monen tutkimuksen verran, kuten ehdottamistani jatkotutkimusaiheista huomaa. Lapsen toimijuus on aiheena haastava ja siihen liittyviä tekijöitä on niin monta, että tutkimus tämän aiheen ympärillä jatkuu varmasti vielä monesta eri suunnasta. Tässä tutkimuksessa pääpaino oli lapsen toimijuuden suhteessa vanhemman toimijuuteen ja lapsen toimijuuden eri ulottuvuuksissa, joita perhearjen tilanteissa ilmeni.

LÄHTEET

- Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Bjerke, H. (2011a). Children as "differently equal" responsible beings: Norwegian children's views of responsibility. *Childhood* 18 (1), 67-80.
- Bjerke, H. (2011b). "It's the way they do it": Expressions of Agency in Child-Adult Relations at Home and School. *Children & Society* 25, 93-103.
- Bornstein, M. H., (2009). Toward a model of culture <-> parent <-> child <-> transactions. Teoksessa Sameroff, A. (toim.) The transactional model of development. How children and context shape each other. Washington, DC: American Psychological Association, 139-161.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3, 77-101.
- Campos, B., Graesch, A. P., Repetti, R., Bradbury, T. & Ochs, E. (2009). Opportunity for Interaction? A Naturalistic Observation Study of Dual-Earner Families After Work and School. *Journal of Family Psychology* 23 (6), 798-807.
- Clarke, L. & Joshi, H. (2003). Children's changing families and family resources. Teoksessa Jense, A.-M. & McKee, L. (toim.) Children and the changing family. Between transformation and negotiation. Lontoo: Routledge, 15-26.
- Daly, K. (2003). Family Theory Versus the Theories Families Live By. *Journal of Marriage and Family* 65: 771-784.
- Darbyshire, P., MacDougall P., & Schiller, W. (2005). Multiple Methods in Qualitative Research with Children: More Insight or just More? *Qualitative Research*. Sage Publications. 5 (4), 417-436.
- Day, R. (2010). Introduction to family processes (fifth ed.) NY: Routledge.
- De Mol, J. & Buysse, A. (2008a). The phenomenology of children's influence on parents. *Journal of Family Therapy* 30, 163-193. Blackwell Publishing.
- De Mol, J. & Buysse, A. (2008b). Understandings of children's influence in parent-child relationships: A Q-methodological study. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25 (359), 360-379.
- Einarsdóttir, J. (2007). Research with children: methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15 (2), 197 – 211.

- Eskola, J. & Suoranta, J. (2008). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Gabb, J. (2009). Researching family relationships: a qualitative mixed methods approach. *Methodological Innovations Online*, 4 (2), 37-52. Department of Social Policy and Criminology.
- Gabb, J. (2010). Home truths: ethical issues in family research. *Qualitative Research*, 10 (4), 461-478.
- Gjerstad, E. (2009). Valta kotikasvatuksessa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 225.
- Grönholm, P. & Sjöholm, P. (2014). Lapsille kelpaavat kotityöt, mutta yksinolo arveluttaa. Helsingin Sanomat vko 47. N:o 311. A12-A13.
- Helavirta, S. (2007). Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista hermistystä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (6), 629-640.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2003). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Jallinoja, R., Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) (2014). Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Jensen, A.-M. & McKee, L. (toim.) (2003). Children and the changing family. Between transformation and negotiation. Lontoo: Routledge.
- Jensen, A.-M. & McKee, L. (2003). Introduction: theorising childhood and family change. Teoksessa Jensen, A.-M. & McKee, L. (toim.) Children and the changing family. Between transformation and negotiation. Lontoo: Routledge, 1-13.
- Kuczynski, L. (2003a). Beyond Bidirectionality: Bilateral Conceptual Frameworks for Understanding Dynamics in Parent-Child Relations. *Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations*. 3-25. Sage Publications.
- Kuczynski, L. (2003b). Perspectives on Children's Agency within Families: A View from the Sociology of Childhood. *Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations*. 109-131. Sage Publications.
- Kumpulainen, K., Lipponen, L., Hilppö, J. & Mikkola, A. (2013). Early Child Development and Care: Building on the positive in children's lives: a co-participatory study on the social construction of children's sense of agency. *Early Child Development and Care*. Department of Teacher Education, University of Helsinki.
- Laakso, M.-L. & Turja, L. (2011). Tarinataikurituokiot - menetelmä ylivilkkaiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten kokemusten kuulemiseen osana kuntoutuskäytäntöä. Teoksessa E. Aalto, M. Alasuutari, T. Heino, T. Lamponen & N. Rutanen

- (toim.), *Suojeltu lapsuus? Raportti lapsuuden-tutkimuksen päiviltä 2011*. Raportteja 51. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos , 77–79.
- Mason, J. (2006). Mixing methods in a qualitatively driven way. *Qualitative Research* 6 (1), 9–25.
- Oliphant, A. E. & Kuczynski, L. (2011). Mothers' and Fathers' Perceptions of Mutuality in Middle Childhood: The Domain of Intimacy. *Journal of Family Issues* 32, 1104. Sage Publications.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. 2nd edition. Newbury Park, Ca: Sage Publications.
- Plowman, L. & Stevenson, O. (2012). Using mobile phone diaries to explore children's everyday lives. *Childhood*, April 5, 2012. Sage Publications.
- Punch, S. (2005). The Generationing of Power: A Comparison of Child-Parent and Sibling Relations in Scotland. *Sociological Studies of Children and Youth* 10, 169–188.
- Rainio, A. P. (2008). From Resistance to Involvement: Examining Agency and Control in a Playworld Activity. *Mind, Culture and Activity* 15 (2), 115–140.
- Robinson, Y., & Gillies, V. (2012). Introduction: Developing creative methods with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology* 15 (2), 87–89.
- Rönkä, A. & Korvela, P. (2009). Everyday Family Life: Dimensions, Approaches, and Current Challenges. *Journal of Family Theory & Review* 1, 87–102
- Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (toim.) (2009). *Perhe-elämän paletti*. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (2009). *Pikkulapsiperheiden arjen paletti*. Teoksessa Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (toim.) *Perhe-elämän paletti*. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 11–20.
- Rönkä, A., Malinen, K. Sevón, E., Kinnunen, U., Poikonen, P-L. & Lämsä, T. (2009). Arki elämäalueiden leikkauspisteessä: johtopäätökset ja ehdotuksia perheiden arjen tukemiseksi. Teoksessa Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (toim.) *Perhe-elämän paletti*. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 273–295.
- Rönkä, A. & Sallinen, M. (2008). Murrosikäisen perhesuhteet: muutoksia ja jännitteitä. Teoksessa *Perhesuhteet puntarissa*. *Palmenia-sarja* 43. Helsinki: Gaudeamus, 43–67.

- Sameroff, A. (toim.) (2009). The transactional model of development. How children and context shape each other. Washington, DC: American Psychological Association.
- Sameroff, A. (2009). Designs for transactional research. Teoksessa Sameroff, A. (toim.) The transactional model of development. How children and context shape each other. Washington, DC: American Psychological Association, 23-32.
- Sameroff, A. (2009). The transactional model. Teoksessa Sameroff, A. (toim.) The transactional model of development. How children and context shape each other. Washington, DC: American Psychological Association, 3-22.
- Sevón, E. & Notko, M. (toim.) (2008). Perhesuhteet puntarissa. Palmenia-sarja 43. Helsinki: Gaudeamus.
- Sevón, E. (2015). Who's Got The Power? Young Children's Power and Agency in the Child-Parent Relationship. Hyväksytty julkaistavaksi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.
- Törrönen, J. (2001). Haastattelemisen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. *Sosiologia* 3, 205-217.
- Umberson, D., Pudrovska, D. & Reczek C. (2010). Parenthood, Childlessness and Well-Being: A Life Course Perspective. *Journal of Marriage and Family* 72, 612-629.
- Zartler, U. (2010). Multiple perspectives in qualitative family research: Crafting and conducting research projects. Family Science. *Department of Sociology, University of Vienna*.

LIITTEET

LIITE I AIKUISTEN HAASTATTELURUNKO 20.2.2012

Aluksi kysytään taustatiedot: haastateltavan ikä, koulutus, ammatti, työtilanne (missä on työssä-työtön), työn luonne ja työajat, lisäksi siviilisääty

1. Perhesuhteet

- ❖ teidän perhe
- ❖ lapsen tärkeät ihmiset
 - lapsen yhteydenpito heihin
- ❖ perheen muutokset ja niiden vaikutukset
 - lapseen
 - vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen

2. Arki ja rutiinit lapsen kanssa (mietä arkea viimeisen viikon ajalta)

- ❖ Arjen sanat. (erillinen paperi ohessa) Instruktio: Tässä on satunnaisia sanoja, jotka liittyvät arkeen. Mitkä sanoista kertovat jotakin omasta arjesta? Entä mitä sanoja paperista puuttuu, joita sinun arkesi sisältää? Keskustelua sanojen pohjalta (oliko viikko tavanomainen, miten erosi tavanomaisesta)
- ❖ Haluaisitko piirtää ja kirjoittaa, millainen on omasta näkökulmastasi perheenne eilinen päivä. (piirustus). Keskustelua piirroksen pohjalta (voi liittää seuraaviin, jos mahdollista)
- ❖ omat arkeen liittyvät rutiinit/ päivittäiset toiminnot
- ❖ lapselle tärkeät rutiinit/ päivittäiset toiminnot
- ❖ työn näkyminen perheen arjessa/ oman ja puolison ansiotyön vaikutus perhe-elämään
- ❖ aika ja tekemiset lapsen kanssa
- ❖ perheen yhteinen aika ja mikä siihen vaikuttaa
- ❖ vastuu perheen arjessa ja kotityönjako
- ❖ aikuisen perheeseen liittyvät tunteet
 - myönteiset tunteet perhearjessa (millaisia tunteita viimeisen viikon ajalla olet kokenut perhearjessa, voi hyödyntää arjen sanat, mainitsivatko siinä vaiko jättikö tunteet mainitsematta..)
 - kielteiset tunteet perhearjessa (ärtymys, stressi, väsymys, jaksaminen)

- vaikeat tilanteet päivässä (onko ”rush hour” tms. ja niihin liittyvät tunteet)

3. Aikuisen ja lapsen väliset tunnesuhteet

Seuraavaksi puhutaan lapsen ja sinun välisestä suhteesta ja siihen liittyvistä tunteista.

- ❖ aikuisen ja lapsen suhde hyvine ja huonoine puolineen
 - Kerro, millainen lapsesi sinusta on?
 - ilahduttavat asiat
 - huolestuttavat asiat lapsessa
- ❖ lapsen tunteet ja omat reaktiot (millaisiin asioihin/tilanteisiin liittyvät?)
 - lapsen tyytyväisyys, ilo
 - lapsen kiukku ja lohduttaminen
 - lapsen pelot ja huolet
- ❖ perheen ilmapiiri ja millaiset seikat siihen vaikuttavat
 - tunteita ilmaiseva vai tyyni perhe
 - puolison (ja muiden perheenjäsenten, jos esimerkiksi vaimo/mies/lapsi on huonolla tuulella, miten se vaikuttaa sinuun??) tunteet ja omat reaktiot
 - kiire, stressi
 - myönteisyys ja sen ylläpitäminen
 - läheisyys, tykkääminen, hellyys, välittäminen
- ❖ ristiriidat perhesuhteissa: Miten ja mistä teidän perheessä riidellään?
 - lapsen ja aikuis(t)en väliset erimielisyydet
 - aikuisten riidat ja niiden vaikutus lapseen
 - riitojen jälkeen: sopiminen, mökötyt, selittäminen lapselle

4. Oma vanhemmuus ja lasten kasvatus arjessa

Seuraavaksi puhutaan lasten kasvattamisesta arjessa. Millaista se sinusta on?

- hyvä lapsuus
- tytön/pojan kasvattaminen
- omat periaatteet ja tavoitteet kasvatuksessa
- lapsen ohjaaminen, neuvominen ja opettaminen
- lapsen tarpeet ja lapsen näkökulman huomioiminen arjessa
- päätöksenteko perheessä ja lapsen osallistuminen
- säännöt ja rajat, niiden noudattamisen valvominen, reagointi huonoon käytökseen ja hankaliin tilanteisiin

Nyt haluaisin kuulla, millaista sinusta on olla äiti/isä.

- äitinä olemisen/isänä olemisen erot
- voimavarat

Haluatko lisätä jotakin keskusteluun?

Kiitos haastattelusta!

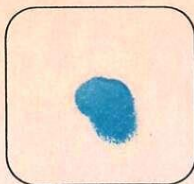
LIITE 2 Tarinataikurin sopimuspaperi

TARINATAIKURIN SOPIMUSPAPERI

MINÄ TIEDÄN NYT, MIKÄ ON TARINATAIKURIN
TUOKIO. ANNAN LUVAN TARINATAIKURILLE JA
HÄNEN TUTKIJA-APULAISILLEN KUUNNELLA MINUN
TARINOITANI, KUN KERRON NE SALANIMELLÄ.

SALANIMENI ON PESUSIEMI

SORMENPÄÄLLÄ PAINETAAN JÄLKI TÄHÄN
RUUTUUN JA VAHVISTETAAN LUPA.

HALUAN KOTIIN VIETÄVÄKSI KOPION TARINASTANI, JOKA
KERTOO SIITÄ KUN

LIITE 3 Ohjeita valokuvaukseen

Pienten lasten perhearki ja myönteinen vanhemmuus – tutkimusprojekti
2011–2013

KT Eija Sevón, tutkijatohtori (SA)

Kasvatustieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

p. 040 8053650

s-posti: eija.sevon@jyu.fi

Ohjeita valokuvaukseen

Miksi valokuvataan? Valokuvauksen tarkoituksena on muodostaa perheiden arkeen ikkunoita, joiden avulla tutkija pystyy hahmottamaan 5-6-vuotiaan lapsen elämää perheessä, hänen arkeaan ja päivän tapahtumia. Valokuvia voidaan katsoa myös perheenjäsenten kanssa yhdessä ja niiden pohjalta voidaan keskustella. Tallenteet tulevat ainoastaan tutkijan ja hänen valvonnassaan pro gradu – tutkielmaansa projektissa tekevien kasvatustieteen opiskelijoiden käyttöön. Jos myöhemmin ilmenee muuta käyttötarvetta, siihen kysytään erikseen suostumus perheeltä.

Mitä valokuvataan? Tavoitteena on saada näytteitä lapsen tavallisista arjen tilanteista ja rutiineista, jotka kuuluvat lapsen arkeen, joissa lapsi on osallisena ja asioista, jotka ovat lapselle tärkeitä. Siksi toivon, että **valokuvaisitte viikon ajalta lapsen arkea** siten, että ottaisitte kuvan erilaisista lapsen tavalliseen viikkoon kuuluvista tekemisistä, tilanteista ja tunteista. Toivon, että otatte valokuvia yhteisymmärryksessä lapsen kanssa, jolloin hän saa olla mukana päättämässä, millainen kuva otetaan.

Toivon myös, että lapsi kuvaisi itselleen tärkeitä asioita ja perheenne arkea kännykkäviikon aikana.

Miten valokuvataan? Perheellänne on viikon ajan kännykkätutkimusta varten älykännykkä, jolla valokuvaus onnistuu helposti. Päiväkodissa valokuvia ei oteta. Perhe ja lapsi saa valokuvat muistoksi myös itselleen.

Kiitos jo etukäteen!

Eija

LIITE 4 Tutkimussuostumus vanhemmille

Hyvä äiti ja isä!

Olen tekemässä tutkimusta pienten lasten perhearjesta ja arjen vanhemmuudesta. Tutkimus toteutetaan Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden laitoksessa vuosina 2011–2013, ja se on Suomen Akatemian rahoittama.

Pienten, alle kouluikäisten lasten kokemuksia hänen arjestaan ja perhesuhteistaan on vielä vähän. Siksi niin lapsenne kuin mahdollisimman monen perheenjäsenenne osallistuminen ovat ensiarvoisen tärkeitä tutkimuksen onnistumisen kannalta. Toivonkin, että perheenne haluaa osallistua tähän tutkimukseen. Tässä vaiheessa tarkoitukseni on hankkia tietoa erilaisten menetelmien toimivuudesta sekä lasten että vanhempien perhearjen kokemusten tutkimiseksi. Ensimmäisellä tapaamiskerralla käymme läpi, ketkä perheenjäsenet osallistuisivat tutkimukseen ja millaisia menetelmiä olette halukkaita kokeilemaan perheenne kuvaamisessa. Samalla tutustun tutkittavaan, alle kouluikäiseen lapseen ja käyn hänen kanssaan läpi tutkimuksen toteutusta ja mietimme, millaisia menetelmiä hän haluaisi kokeilla. Sovimme perheenne kanssa yhdessä erilaisten päiväkirjojen täyttämistä ensimmäisen ja toisen tapaamiskerran välillä. Toisella tapaamiskerralla jatkamme lapsen kanssa eri menetelmin hänen perheerkensa tallentamista. Sovimme myös mahdollisista haastatteluista lapsen äidin ja isän kanssa.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Tutkimuksen tiedot ovat luottamuksellisia siten, että tutkittavien henkilöllisyys ei tule ilmi missään tutkimuksen teon vaiheessa. Aineistoja tullaan käyttämään vain tutkijan valvonnassa. Saatuja aineistoja säilytetään tutkijan työhuoneessa kasvatustieteiden laitoksessa lukitussa tilassa ja elektroninen aineisto säilytetään suojatulla työskentelyasemalla. Tutkimukseen osallistumisen voi keskeyttää missä tahansa tutkimuksen vaiheessa.

Toivon, että suhtaudutte myönteisesti tutkimuspyyntööni, ja allekirjoitatte tutkimusluvan. Tutkimuksen tarkoitus ja sen kulku selitetään ja tutkimuslupa pyydetään myös lapselta itseltään ensimmäisellä tapaamiskerralla.

Jokainen tutkimukseen osallistuva perhe saa pieneksi muistoksi osallistumisestaan 2 elokuvalippua.

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksesta.

Kiitos jo etukäteen!

tutkijatohtori Eija Sevón
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
s-posti: eija.sevon@ju.fi
p. 014 260 1672

Lupa- ja esitietolomake

1. Huoltajan / huoltajien nimet _____
2. Huoltajan / huoltajien puhelinnumerot ja/tai sähköpostiosoitteet

3. Perheemme muoto (rastita X sopiva vaihtoehto):
Ydinperhe ___ Yhden vanhemman perhe ___ Uusperhe ___
4. Lapsen nimi _____

Annan tutkimusluvan seuraaviin tutkimuksen osiin (kaikki tilanteet nauhoitetaan): (Rastita X)

- a) Lapseni saa osallistua arjen tunteet arviointiin _____
- b) Lapseni saa piirtää arjestaan ja perheestään _____
- c) Lapseni saa valokuvata kodin tapahtumia, paikkoja ja esineitä _____
- d) Lapseni saa videoida kodin tilanteita ja tapahtumia _____
- e) Lapseni saa viedä tutkijan ”opastetulle koti- ja pihakävelyllä” _____
- f) Äiti ___ / isä ___ on halukas valokuvaamaan ja videoimaan kodin tilanteita ja tapahtumia
- g) Lapseni saa osallistua kotitilannetarinan kerrontaan _____
- h) Perheestäni lapsi ___ / äiti ___ / isä ___ / sisarus/sisarukset ___ osallistuvat tunnepohjapiirroksen laatimiseen
- i) Äiti osallistuu päiväkirjatutkimukseen _____
- j) Isä osallistuu päiväkirjatutkimukseen _____
- k) Äiti osallistuu haastattelututkimukseen _____
- l) Isä osallistuu haastattelututkimukseen _____
- m) Perheen arkea saa havainnoida sovittuina ajankohtina _____
- n) Saatua materiaalia saa käyttää ainoastaan tutkimuksen aineistonkeruun kehittämistyössä _____
- o) Saatua materiaalia saa käyttää esitelmissä ja julkaisuissa, joihin mukaan tulevasta materiaalista pyydetään erikseen lupa _____

Paikka ja aika

Äidin allekirjoitus

Isän allekirjoitus

Lomake täytetään yhdessä tutkijan kanssa tai palautetaan postitse tutkijalle.

KIITOS KOKO PERHEELLE!

LIITE 5 Lasten tutkimuslupa

Tutkimuslupa (informed consent)

Haluatko auttaa minua tutkimuksessani, jossa olen kiinnostunut siitä, millaista elämää tytöt ja pojat kuten sinä elävät kotona ja perheissä. Kerron ensin sinulle:

o kuka olen ja mikä on minun työtäni

o miksi olen teillä kotona (teen tutkimusta jossa vierailaan perheiden ja lasten kotona ja jutellaan lasten ja aikuisten kanssa siitä, millaista elämää he kotona elävät, tästä kartta)

o mitä haluan tehdä (myös kartassa)

o miksi teen sellaista (on tärkeää tietää, millaista lasten elämä kotona ja perheessä on, koska aikuiset eivät aina välttämättä koe, tunne ja näe asioita samalla tavalla kuin lapset (vaikka itsekin olemme olleet lapsia, niinpä sinun ja muiden lasten avulla tässä tutkimuksessa voidaan saada selville näitä asioita. Näin vanhemmat ja aikuiset ymmärtävät paremmin lapsia ja lasten tärkeät asiat tulevat tiedetyiksi)

o kuinka tutkimus tapahtuu (tutkimus tapahtuu siten, että..)

o mitä teemme yhdessä tänään (ja muilla tapaamiskerroilla)

o miten/koska lopetetaan (oikeus käydä WC:ssä, äidin tai isän luona, lopettaminen kun lapsi niin toivoo jne.)

o vapaaehtoisuus ja valinnaisuus (lapsi voi itse valita, mitä tehdään)

Arki-haastattelu: Piirrä päiväsi - Draw-your-day method

Ensimmäinen haastattelu perustuu draw-your-day menetelmälle, jossa lasta pyydetään piirtämään kuva tavallisesta arkipäivästään, siten että lapselle annetaan neljäruutuinen sarjakuvaruudukko: aamu, päivä, ilta sekä nukkumaanmeno ja yö. Lapsen piirrettyä/piirtäessä kuvat niiden pohjalta keskustellaan lapsen arjesta.

Mitä voisit tähän aamukuvan piirtää (jos lapsi ei halua piirtää) (jutellaan piirrettäessä tai sen jälkeen:, mitä aamulla tapahtuu, (mistä (paikasta) aamu alkaa,..., minne aamu päättyy), mitä teet aamulla, kenen kanssa olet, millaisella tuulella olet aamulla (kasvokuva, johon voi piirtää ilmeen), millainen aamu on kiva/tyhmä?

Mitä voisit piirtää päiväkuvaan, mitä päivällä tapahtuu, missä olet, kenen kanssa olet, mitä sitten tapahtuu, minne menet ja mitä teet kun tulet kotiin hoidosta (kenen kanssa, missä...), millainen päivä on kiva/tyhmä?

Entä mitä voisit tähän iltakuvaan piirtää (ks. ed.), missä tämä tapahtuu, mitä silloin tapahtuu, millainen ilta on kiva/tyhmä?

Mitä voisit piirtää nukkumaanmeno- ja yökuvaksi, mistä nukkumaanmeno alkaa, minne menet ensin, mitä siellä tapahtuu, millainen nukkumaanmeno on kiva/tyhmä? Tai millainen yö, mitä yöllä tapahtuu..

Toinen "haastattelu" eli näitä voi kysyä sekä Piirrä päiväsi -piirtämisen ohessa tai kotikerroksella

Yhdessä tekeminen:

- 1) Mitä teet yhdessä perheesi kanssa? Mikä on kivointa/kurjinta?
- 2) Mitä teet äidin kanssa? Mitä teet isän kanssa? Mistä pidät eniten/vähiten?
- 3) Mitä teet sisarusten kanssa? Mikä on kivointa/kurjinta?

Leikitkö joskus yksin? Onko se kivaa/kurjaa?

Tunteet perheessä:

- 4) Mitkä asiat ovat perheessäsi mukavia? / Mitkä tilanteet täällä kotona ovat mukavia?
- 5) Mitkä asiat ovat perheessäsi ikäviä? / Entä mitkä tilanteet ovat ikäviä täällä kotona?
- 6) Onko teillä riitoja kotona? Mistä asioista sinulle tulee riitaa muiden kanssa?
- 7) Miten riita päättyy? Millaista perheessä on riidan jälkeen?
- 8) Miltä riitely sinusta tuntuu? Miltä tuntuu riidan jälkeen?

Toimijuus ja osallisuus:

- 9) Millaisista asioista sinä pidät huolta/huolehdit päivän aikana?
- 10) Millaisia asioita kotona saat sinä päättää itse?
- 11) Millaista asioista sinä et saa päättää? Kuka niistä päättää?
- 12) Millaisiin asioihin kysyt/tarvitset luvan aikuiselta?
- 13) Millaisia asioita et saa tehdä? Tiedätkö, miksi ne on kiellettyjä? Mitä tapahtuu, jos kuitenkin olet tehnyt jotakin kiellettyä?